

ОНОМАТОЛОШКИ ПРИЛОЗИ
XXII

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
CLASSE DE LANGUE ET DE LITTERATURE
COMMISSION POUR L'ONOMASTIQUE

CONTRIBUTIONS
ONOMATOLOGIQUES

XXII

Présenté à la XIème séance de la Classe de langue et de littérature, le 18 décembre 2012, à la base des rapports d'Aleksandar Loma, membre de l'Académie serbe des sciences et des arts, de Slobodan Remetić, membre de l'Académie des sciences et des arts de la République Srpska, et de Jovanka Radić, chercheuse principale à l'Institut de langue serbe

Comité de rédaction

Ljiljana Crepajac, professeur de l'Université, Aleksandar Loma, membre de l'Académie serbe des sciences et des arts, Mato Pižurica, professeur de l'Université, Jovanka Radić, chercheuse principale à l'Institut de langue serbe de l'Académie (secrétaire de la rédaction), et Slobodan Remetić, membre de l'Académie des sciences et des arts de la République Srpska

Sous la direction de
ALEKSANDAR LOMA

BELGRADE
2015

ISSN 0351–9171

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ
XXII

Примљено на XI скупу Одељења језика и књижевности, од 18. децембра 2012. године, на основу реферата Александра Ломе, редовног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС, и др Јованке Радић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ

Уређивачки одбор
Александар Лома, редовни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, др Јованка Радић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, и проф. др Љиљана Црпајац

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД
2015

Издаје:
Српска академија наука и уметности
Лектор: Мирјана Петровић-Савић
Технички уредник: Мирјана Петровић-Савић
Коректор: Мирјана Петровић-Савић
Тираж: 400 примерака
Компјутерска обрада: Давор Палчић
Штампа: Службени гласник, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

801.3

ОНОМАТОЛОШКИ прилози = Contributions onomatologiques / главни уредник Александар Лома. – Књ. 1 (1979–). – Београд : Српска академија наука и уметности, 1979– (Београд : Službeni glasnik). – 24 cm

Годишње

ISSN 0351–9171 = Ономатолошки прилози

COMISS.SR-ID 36130

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

АЛЕКСАНДАР ЛОМА: Златни бор и рујно вино	1
ALEKSANDAR LOMA: Golden pine and red wine	16
ЈОВАНКА РАДИЋ: Суфикси <i>-ина</i> и <i>-ица</i> као опозити у географској терминологији и топонимији (У светлу категорије квантитета)	17
JOVANKA RADIĆ: The Suffixes <i>-ina</i> and <i>-ica</i> as Opposites in Geographical Terminology and Toponymy (Categorial Approach)	63
ОРСАТ ЛИГОРИО: О поријеклу несонима <i>Колочей</i>	65
ORSAT LIGORIO: Sull'origine del nesonimo <i>Koločep</i>	68
Л. Ю. МАРКЕВИЧ: Складені антропонім в сербський мові	69
Л. J. MARKEVICH: Compound anthroponyms in Serbian language	96

Монографске студије и грађа

ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ: Ороними Србије II (К–П)	99
ZVEZDANA PAVLOVIĆ: Les oronymes de Serbie II	430
ЈАКША ДИНИЋ: Ономастика „Косовљанских села“ у околини Зајечара	431
JAKŠA DINIĆ: Onomasticon of the “Kosovan” villages near Zaječar	597
РАДИСЛАВ ПУМПАЛОВИЋ: Ономастика Бањске и Звечана	599
РАДИСЛАВ ПУМПАЛОВИЧ: Ономастика Бањской и Звечана	736

Осврти и прикази

А. ЛОМА, На именованим врелима V	741
А. ЛОМА, <i>Тойонимија Бањске хрисуљуе — Ка осмишљењу сїаросрїског тїойономасїичког речника и бољем тїознавању оїшїтесловенских именованих образаца</i> , Библиотека Ономатолошких прилога, књ. 2, Београд 2013 (ЈОВАНКА РАДИЋ)	755

In memoriam

<i>Милетиа Букумирић</i>	761
------------------------------------	-----

Индекс аутора	763
-------------------------	-----

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

ЈОВАНКА Ј. РАДИЋ

СУФИКСИ *-ИНА* И *-ИЦА* КАО ОПОЗИТИ У ГЕОГРАФСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ И ТОПОНИМИЈИ (Категоријални приступ)*

Анализе творбене структуре географских термина и топонима показују да *-ина* и *-ица* спадају међу најзаступљеније суфиксе у тој сфери именовања. Они скоро равномерно учествују у структури формација непрозирне и прозирне мотивације, што се може тумачити као одраз старине и показатељ доброг чувања њихових изворних вредности у појмовима чији је предмет 'део простора'. У раду се, применом логичко-језичке методологије, показује да у тој сфери именовања ови суфикси образују две поларизоване поткатегорије појмова, тј. назначавају два различита типа квантитативних предмета. Формације са *-ина* представљају (репрезентују) ентитете *н е о д р е ђ е н и х* димензија и граница простирања ('вишедимензионално простирање без уочљивих или лако појмљивих граница': *долина, њланина, Прођејина, Посавина, Херцеговина*), док оне са *-ица* представљају ентитете *о д р е ђ е н и х* димензија (једно- или димензионално) и граница ('река', 'пут', 'правац посматрања', 'делови предела у лако појмљивим границама': *џонорница, Белица, улица, низбрдица, орница, Гњилавица, Рајковица*).

Кључне речи: топонимија, географска терминологија, суфикс *-ица*, суфикс *-ина*, категорије, квантитети, категоријални типови, једнодимензионално – вишедимензионално, ограничено – неограничено.

І. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Познато је да суфикси *-ина* и *-ица* у српском језику учествују у творби именица субјективне оцене на два супротна пола: суфикс *-ица* тим именицама даје (деминутивно-)хипокористичку (*кућница, бебица, душица*), а *-ина* (аугментативно-)пејоративну (*кућејина, ручејина, будалејина*) или (аугментативно-)афирмативну (*људина, војничина, добричина*) вредност. Напредо с учешћем у тој прагматичкој, нашој свести најближој димензији,¹

* Прилог је рађен у оквиру научноистраживачког пројекта „Обрада старог српског писаног наслеђа и израда *Речника црквенословенског језика српске редакције*“ (178030), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Вероватно је да с тим у вези стоји појава да се учешће у творби именица субјективне оцене препознаје (/ с почетка се препознавало) као примарно и главно „значање“ већине таквих суфикса, укључујући и суфикс *-ица* (в. Белић 1901).

оба суфикса деле и поље представљања просторних ентитета, при чему од истих основа граде именице са различитим значењима, али таквим да се њихова поларизованост данас углавном не препознаје (*равница* : *равнина*, *Дубица* : *дубина*, *Белица* : *белина*, *Марковица* : *Марковина* и сл.). Како је јасно да извориште семантичких разлика оваквих формација мора бити у суфиксу, наш циљ је да покушамо утврдити на који су начин ова два суфикса поларизована у тој сфери именовања, те и у семантичкој димензији уопште. Ако је тачан увид да „jedino geografske seme i lična imena čine izuzetak“ од правила о сталној променљивости и колебљивости „idejne strana znaka“ (Sosir 2004: 101), онда то мора значити да управо географска имена (географски термини и топоними) понајбоље чувају изворне вредности суфикса који у њима учествују.

Пут до одговора на назначена питања подразумева, првенствено, потребу да се из новог угла приступи оном што је донедавно представљано термином *сѝруктѝур(ал)на (/ граматѝичка) функција* суфикса, односно, оном што се данас најчешће представља као *универбизација*. Осврнућемо се најпре на ова и нека друга с њима повезана питања.

1. „Значења“ и структурална функција суфикса (А. Белић, Р. Бошковић)

1.1. Истраживања језичког развитка и механизма творбе речи у српском и другим словенским језицима, рађена код нас до 50-их година прошлог века (А. Белић, Р. Бошковић), указала су на примат одредбене (детерминативне) функције семантичких јединица (коренске морфеме), те и на примат адјективних и адвербијалних основа у творби именица. То је довело до одбацивања старије тезе о примату ампликативних (аугментативних) и деминутивних значења многих суфикса (Белић 1901), те и до закључка да су „наставци индивидуалне оцене код именица увек *секундарни*“ (Белић 1958: 81). Р. Бошковић (1936: 92) је сматрао да су у односу на структуралну функцију секундарна и сва друга „значења“ именичких суфикса (нпр. моционо значење суфикса *-ица*).

У свом последњем раду посвећеном творби речи Белић подвлачи да само именице субјективне оцене „добиају специфично значење од суфикса, док је код осталих изведених именица први део детерминативног карактера, а помоћу наставака она се уобличава добијајући предметно значење у вези са првим делом (структурно значење)“ (Белић 1958: 77).² Усвојивши налаз да изведена

² Дакле, само у изведеницама субјективне оцене специфично значење изведене речи долази од суфикса, а не од творбене основе. У таквим речима суфикс не назначава промену предметности мотивне речи-појма, већ извесну (позитивну или негативну) модификацију њеног семантичког потенцијала (исп. разлику *овчѝина* : ‘овца’ и *овчѝца* : ‘овца’). У поређењу са осталим изведеним речима, то за последицу има и нешто лабавију везу суфикса и основинског дела речи (в. т. 4.7), са чим може бити повезано то што се у односима деминутива, аугментатива и мотивне речи где-где препознаје једна од граматичких (не творбеносемантичких) категорија, тзв. „компрасија ро величини (deminutiv, pozitiv, augmentativ)“ (према Ренак 1968: 17, в. слично у Плунгян 2009: 238–239). Превиђа се, међутим, да субјективна оцена подразумева прагматичку модификацију „значења“ мотивне речи и да нема никакав утицај не њен граматички статус. На доминантно дејство

реч обавезно има „одредбени [део] и онај који се одређује“, што је однос основе и суфикса који је уочио Ј. Розвадовски (према Белић 1958: 77), и држећи се своје поставке да је „пренос наставака с придева на именице природан“ (Исто: 78), Белић налази да су „нарочито адвербијална образовања [...] при преносу својих наставака на друге именице [...] давала [...] различите нијансе значења субјективне оцене“ (Исто: 81), додајући да се ово „односи и на именице образоване од основа придева“ (Исто). Он подвлачи да именица саграђена од адјективних и адвербијалних основа „увек значи или какав предмет или какво биће које се у извесној мери одређује придевом“ (Белић 1949: 115), а да сам суфикс у изведеној речи има „управну или главну функцију“ (Исто: 114).

Изводећи ове закључке, Белић је у виду имао само функционални однос основе и суфикса. На питање о вредностима („значењу“) самих суфикса, он не даје никакав одређен одговор: допушта могућност да су словенски „наставци као *-ак* или ма који други постали од каквих речца без нарочитог значења (за истицање, појачавање или сл.) или су постали од засебних речи. [...] Може бити да једни наставци (структурални) одговарају првобитно празним наставцима, а други да су постали од засебних речи“ (Белић 1949: 116). Као пример наставка насталог од засебне речи наводи се, међутим, само немачко *-heit* (← **haidus* „особина, облик“) – „средство за грађење апстрактних именица“ (Исто: 117). Немогућност да се такав настанак суфикса илуструје неким словенским примером, имплицитно указује на налаз да су словенски суфикси постали од „каквих речца без нарочитог значења“, тј. да су развијени из „првобитно празних“ наставака.

И да се дошло до одговора на питање везано за порекло, остаје чињеница да се питање о разликама у вредности суфикса као суфикса није ни поставило. Ово упркос томе што је то питање наметао и сам увид да све основе, независно од тога да ли стоје у вези са примарно придевским, глаголским или именичким речима – у структури твореница имају детерминативну функцију. Јер, ако су суфикси типа *-ка*, *-ина* или *-ица* били „првобитно празни“ наставци, како је могуће да су уз исти детерминативни део, нпр. уз *бел-* у *белка*, *белица* / *Белица*, *белина*, дали три, а не једну реч?

1.2. За оно што је Белић представљао термином *сврхујурална* функција (/значење), Р. Бошковић (1936) обично користи тремин *граматичка* функција. Разматрајући слична питања, Бошковић (1936: 63) је појашњавао да „граматички моменат *суфиксне* употребе наставка *ica* [...] значи прављење именица од придева, прављење, дакле, нових речи, *променом граматичке категорије*“ и доказивао да „у односу *срѣпъ – срѣпѣна* [...] *граматичка функција је – prius*, а

прагматичке димензије у употреби таквих формација (усмерење на значење основинске јединице, а не на предмет: речи *кућа*, *кућешина* и *кућица* су примењиве на у свему исти предмет) указује и сам термин „с у б ј е к т и в н а о ц е н а“, у целини подводио под Морисово „интерпретација“ (в. Moris 1975: 44).

моционо значење у случајевима суплетивне моције – *posterius*“ (Бошковић 1936: 92, спац. J.P.).³ Као аргумент за примат граматичке (структуралне) функције суфикса *-ица* (а не моционог, деминутивног, месног или каквог другог значења), Бошковић (1936: 63), поред осталог, указује на то да је немогуће „да један наставак који је, од самога свога постанка, био изразито реалног значења добије у току свога развитка и општесуфиксну, граматичку функцију; или бар не може се то претпоставити за наставке који нису постали од посебних речи“. У вези са суфиксом *-ица*, он, међутим, запажа и то да „међу именицама на *ica* које су саграђене *нејосредно* од придева нема апстрактних именица из категорије Адјектив абстракта“ (Исто: 66) и подвлачи да „однос изведене према основној речи не значи нигде *само* однос именице према придеву“ (Исто). Ово више пута подвучено запажање (исп. „употреба наставка *ica* код придева не значи *само* промену граматичке категорије“, Исто) подразумева, свакао, Бошковићев увид у суштину разлике између функционално и творбено поименичених основа. Он је, наиме, запажао да су функционално поименичене прасл. именице типа **žьlti* биле примењиве на само један предмет, обухватајући „цео ‘комплекс’ особина датог предмета“, док су се изведенице типа **žьltica* могле „употребити за *сваки* предмет за који је била карактеристична особина изражена основним придевом **žьltь*“.⁴ За нас је посебно важно његово запажање да таква реч почиње „да живи у другом ‘језичком свету’“, где губи „ону [...] одређеност коју је имала док је гласила **žьlti*“ (Бошковић 1936: 67).

Ипак, говорећи о граматичкој функцији суфикса, и Бошковић је неретко говорио о „*иразним* наставцима“ (Исто: 62), те и о томе да је именички суфикс у „*граматичкој* употреби [...] значио само формалну супстантивизацију [...] и ништа више“ (Исто: 59). Сусрећемо се, дакле, са два контрадикторна Бошковићева става: (1) суфикси словенског типа „од самога свога постанка“ нису могли имати „реална значења“, а основна функција им је била да праве нове речи „*ипроменом* *граматичке категорије*“, (2) није могуће да су имали с а м о граматичку функцију.

1.3. Односи међу формацијама у којима је суфикс једино диференцијално обележје говоре да није могуће да суфикс као управни део изведене именице буде чист супстантивни знак, без икакве вредности семантичког типа. Јер, у том би

³ Бошковић (1936: 60–77, в. посебно 63) је врло уверљивим аргументима оспорио тезу Доросевског о примату моционог „значења“ суфикса *-ica*. Примат те вредности би, поред осталог, сасвим неразумљивом чинио и појаву формација типа *Влахиња*, *Лазарица* или *Рајковица* у топонимији (о формама типа *Рајковица* в. Радић 2013. г.). То што SP (98) у низању вредности формација са *-ica* на прво место поставља моцију, говори да се у многим славистичким центрима моционо функција тога суфикса и даље посматра „као *једина основна*“ (Бошковић 1936: 60).

⁴ Неколико година касније А. Белић ће на скоро исти начин објашњавати разлику између „правих“ и „неправих“ именица: прве су „за наше језичко осећање немотивисане речи које значе реалне предмете или такве појмове којима се обележава збир особина каквог предмета“ (Белић 1941: 43), док неправне значе „ма које лице које носи дану особину или ма који предмет извесне врсте“ (Исто: 46; спац. J. P.).

са *с̄ирук̄ӣур(ал)на функција*. За разлику од оног *с̄ирук̄ӣурална функција* (/ *значење*), које је у суфиксу видело главни (управни) а у основи одредбени део изведене речи, ово *универбизација* имплицира процес којим од две речи постаје једна дејством језичке економије (в. Ћорић 2008: 159–160). Суфикс се, притом, посматра као голо формално средство, без покушаја да се одгонетне смисао чињенице да у томе процесу (замена именичке, придевске или падежне синтагме изведеницом, нпр. *йе̄йролејска лам̄иа* или *лам̄иа на йе̄йролеј* → *йе̄йролејка*) „бива изостављен носилац лексичког значења целе јединице“ (Исто: 164). У ствари, овде је изостављен један од два или више носилаца лексичког значења:⁶ јединица која представља одређену врсту предмета (*лам̄иа*) бива замењена суфиксом (*-ка*) – јединицом која не представља ниједну врсту предмета већ само назначава предмет одређеног категоријалног типа.

2.3. Увид да је већина „универба“ вишезначна, а да су само „универбизовани“ властити називи типа *Тойчидерка* ← *Тойчидерска река* „по дефиницији једнозначни“ (Исто), јасно говори да је реч о разлици условљеној семантичким склопом мотивне јединице (*Тойчидерска река*: ‘Топчидер’), тј. значењем основе – што је уједно и носилац лексичког значења изведенице (в. Белић 1901: 11). Како ћемо видети, именички суфикс увек назначава категоријални тип предмета (нпр. *-ка* назначава ‘јединичан’ или ‘целовито узет’ предмет), док од детерминатора (мотивна јединица у основи) зависи које ће предмете дата јединица моћи представити: исп. *Тойчидерка* – ‘„та“ река’, можда и ‘„та“ жена’ (јединични предмети у аблативном односу са ‘Топчидер’); *нуклеарка* – врста електране; *генералка* – врста пробе / поправке / карте / чишћења или сл. (в. Исто: 164; уп. *генералка* / *генералица* ‘генералова жена’: ‘генерал’). Изостају, дакле, увиди у то да творба суфиксацијом никада није с а м о универбизација, већ је превасходно категоризација. Природу суфиксалне творбе у извесном симислу осликава и поменуто Бошковићево (1936: 67) запажање да суфиксалне формације живе „у другом ‘језичком свећу’“, где губе ону одређеност карактеристичну за именице настале асуфиксалним поименичењем (уп. *женка* : жена, *дужина* : дуга, *мајица* : мати, и сл.). Коначно, разлика у степену одређености значења именица *маји* и *мајица* (в. Радић 2014: 174) знатно је мања од разлике у степену одређености значења синтагме *генерална йроба* и изведенице *генералка*. То говори да суфикси имају шире и више вредности од лексичких јединица и да су им у сваком смислу надређени: док суфикс н а з н а ч а в а категоријални тип предмета (нпр. *генералка*), лексема з н а ч и (представља) предмете одређене врсте (*генерална йроба* / *карџа* / *йойравка*).

2.4. Да суфикс није заиста сводив на структурално-граматичку функцију (нити на универбизацију), посредно указује и тумачење да се „структурална

⁶ Оба типа оваквих именичких синтагми садрже најмање две јединице са лексичким значењем: (1) именица као „предметна“ и управна реч – репрезентант предмета одређене врсте + (2) једна или више речи са детерминативном функцијом – придевски и(ли) падежни атрибут.

функција“ суфикса какав је *-ина* може допустити и у њиховој вези са именичким основама, нпр. у *крајина* : *крај* или *йећина* : *йећ* (в. Лома 1997: 5). Овакве старе везе суфикса *-ина* с именичким основама (исп. *-ица* у *мајтерица*, *мајица*, *граница*), где засигурно није реч ни о субјективној оцени ни о „структуралној“ функцији (градња речи нове врсте), а посебно не о универбизацији, јасно говоре да суфикси уз све врсте основа морају подразумевати и неку досад неутврђену (и нетражену) вредност.⁷ За вредностима на којима почивају суфикси није се трагало чак ни у истраживању структурних типова морфема (корена и суфикса) у индоевропској старини (в. Гамкрелидзе–Иванов: 215–219).

Као основни проблем везан за све творбене јединице суфиксалног типа, па и за суфиксе *-ина* и *-ица*, намеће се, дакле, питање о т и п у в р е д н о с т и на којима такве јединице примарно почивају.

3. „Структурална функција“ или категоријална вредност?

3.1. У изложеним приступима остају занемарене две важне ствари: (1) употреба суфикса у в е к подразумева структурно-граматичку функцију јер се суфикси као несамосталне јединице остварују само у вези са другим јединицама (као структурни делови речи), притом увек у „праћњи“ граматичких морфема (род, број, вид, начин, време или сл.), са којима уобличавају именице, придеве / прилоге или глаголе; и (2) сваки прави суфикс (сви сем оних чисто граматичких јединица типа *бицикл-а*, *бицикл-о*) мора истовремено подразумевати и неко „значење“, тј. неку вредност вишу од значења (в. т. 4.1. и даље).

3.2. Како смо видели, упркос томе што је право разлику између граматичке функције прасловенског **-ица* и његових „значења“, подвлачећи да „употреба наставка *ица* код придева не значи *само* промену граматичке категорије“, Бошковић (1936: 63) је неретко говорио и о примату његове „општесуфиксне функције“, те и о томе да суфикс *-ица* „од самога свога постанка“ није могао имати какво „реално значење“. Остаје, међутим, нејасно да ли као опозит овом „реално“ стоји ‘иреално’ (апстрактно) значење, чему се противи поменути ауторов налаз да *-ица* не твори „апстрактне именице из категорије *Adjektiv abstrakta*“. Примату иреалних вредности противи се увид да руководећи принцип који одређује „*pravac razvitka jezika uopšte*“ чини стално напредовање „*od ‘konkretnog’ do ‘apstraktnog’*“ (Kasirer 1985: 221). Тај се увид у савременој историјској лингвистици формулише као „принцип семантичког раста“, тј. налаз да су „когнитивно једноставније категорије историјски примарне у односу на сложеније, те да прототипски темељ у метафоризацији чине појмови из сфере е л е м е н т а р н о г ф и з и ч к о г искуства, као концептуални извор апстрактног појмовника“ (Грковић–Мелдор 2008: 54, спац. Ј.Р.). То се супротставља устаљеном схватању да је суфикс *-ина* уз придевске основе најпре творио тзв. апстрактне

⁷ У науци је створен привид да у вези са природом суфикса нема нерешених проблема, тј. „да је питање о постанку изведених речи потпуно објашњено“ (Белић 1941: 177).

именице, а тек потом и оне које значе конкретне објекте с датим својством (исп. труд око хипотезе да су се суфиксом *-ina* у прасловенском „могле градити и апстрактне именице од именица“, Белић 1901: 19).

3.3. Иако се „принцип семантичког раста“ првенствено односи на јединице са значењем („појмови“, тј. речи способне да репрезентују одређене ствари и појаве из реалности), психолошки утемељен налаз да су „когнитивно једноставније категорије историјски примарне у односу на сложеније“ и да темељи сазнања почивају на елементарном физичком (реалном) искуству, мора бити примењив на све јединице семантичког типа, па и на суфиксе.⁸ Кад су у питању суфикси словенског типа, начин њиховог живота у савременим језицима говори да би њихове основне вредности могле почивати на посебном типу разлика уочаваних у реалности, и то разлика које су знатно једноставније („елементарније“) од оних што се семантизују са ‘место’, ‘време’, ‘вршилац радње’ и сл. По свему судећи, те би вредности могле живети негде на нивоу између значењских и чисто граматичких вредности, што је ниво који је још у антици означавао са „категорије“ (исп. Бошковећеву формулацију да суфиксално поименичење придева, за разлику од асуфиксалног, подразумева улазак у „други ‘језички свећ’“). Не помишљамо, дакле, на могућност да суфикси примарно „значе“ нешто што би се дало репрезентовати речима које значе одређену врсту реалија,⁹ нпр. у сфери ‘простор’ *месѿо*, *ѿуѿи* или *река* – речи сложеног семантичког склопа. Јер, привид је да било који суфикс з н а ч и предмете типа „место (вршења радње)“ (нпр. *-ица* у *учионица* или *-ишиѿе* у *игралишиѿе*) или „лице / људско биће (које врши радњу)“ (нпр. *-ѿељ* у *учиѿељ* или *-ик* у *ученик*).¹⁰

⁸ На то посредно указују и налази Лава Виготског везани за процес формирања појмова: стално напредовање у потискивању сензације рефлексивом, тј. стални развој (раст) и трансформација значења вербалних јединица – прати не само кретање од синкрета до „речи етикета“ у онтогенези, већ и кретање од различитих типова комплекса и псеудопојмова до појмова у онтогенези и филогенези (в. VIGOTSKI 1996: 106–140). У дечијем говору реч је најпре неодвојива од сензације (уп. начин на који дете користи „речи“ *ѿец* или *ѿиѿѿ*, *ма(ца)*, *мама*, *ѿу-ѿу* и сл.), што је у извесном смислу аналогно начину функционисања суфикса (в. т. 7 и 8), док кретање од „речи етикете“ до комплекса и појма подразумева постепено одвајање речи од „ове“ или „оне“ физичке ствари, што се може представити као пут од конкретних (референцијалних) до мање или више апстрактних (општих) значења речи.

⁹ Тако би се можда могло разумети и Бошковићево запажање да развојни пут било кога суфикса није могао полазити од неког „реалног значења“. Тај смисао израз „реално“ може имати и у Белићевој тврдњи да заменице типа *ко* и *иѿиѿа* „не мају одређеног реалног значења, него само на њ упућују“ (Белић 1941: 34).

¹⁰ Вероватно је неспорно да под ово ‘радња’ у *вршилац радње* (*nomina agentis*) и *месѿо вршења радње* (*nomina loci*) потпада уопштен семантички потенцијал основе, док су за назначивање оног ‘вршилац’ (‘онај ко врши / лице које врши ...’) и ‘место’ одговорни суфикси. Неупоредивост субјеката из категорија ‘простор’ (квантитети) и ‘ствар, створ’ (бивства) чини да се у оквиру тих категорија развијају аутономне (раздвојене, међусобно неупоредиве) суфиксне структуре: нпр. *-ица* || *-ина* – \emptyset ‘квантитети’ (*Бранковица* ‘њива, ливада’ || *Бранковина* ‘област’), али *-ица* / *-ка* ‘женско’ || *-ац* / *-(а)к* / *-ик* / \emptyset ‘мушко’ – \emptyset ‘живо биће’ (*лисац* || *лисица*, *ѿаѿац* || *ѿаѿка*, *лавица* || *лав*, уп. *сѿарица* || *сѿарац* – *сѿарци* ‘стари људи’, *радница* || *радник* – *радници*). Вероватно је да управо таква раздвојеност ствара утисак о привидно неповезаним вредностима истог суфикса.

Као што ‘људско (биће)’ примарно није могло бити издвојено као семантички дефинисана предметна вредност (репрезентовано са *људи* или *човек*), већ је морало бити издвојено као надсемантичка, по себи (не-посредно) знана разлика *КО* ‘што се по себи зна као једно’ („људско биће“) || *ШТА* ‘што се као „једно“ (биће) упознаје на неки други начин’ („не-људско“), тако ни ‘простор’ примарно није могао бити издвојен као семантички дефинисана вредност типа *месџо*, *џросџор* или сл., већ као категоријална (надсемантичка) разлика типа *КУДА* *овуда* – *онуда* ‘путања, смер’ || *ГДЕ* *овде* – *онде* ‘простор, место у простору’.

3.4. По свему судећи, попут категоријалних речи типа *КО* или *КУДА* и сви суфикси су примарно морали (и морају) подразумевати не-посредан (нерепрезентативан) начин исказивање аксиоматских (елементарних, очигледних, или и интуитивних) разлика у свету који нас окружује, што су „знања“ категоријалне, а не семантичке или чисто граматичке природе. Реч је о знањима која се не могу узимати као значење јер суфикси као везане јединице заиста не значе: јединице типа „ица“ не репрезентују (не значе) ниједан одређен сегмент реалности већ тек назначавају, собом п о д р а з у м е в а ј у предмете одређеног категоријалног типа (в. т. 4.1). Основну вредност суфикса за којом трагамо стога ћемо и представљати са *основна / категоријална вредност*. Подразумевамо, притом, да се између термина *вредносџ* и *значење* код суфикса, као и код свих других категоријалних јединица, не може стављати знак једнакости. Као што речи *ГДЕ* или *џу* немају своја аутономна значења, већ вредности утврђене положајем у структурама сачињеним од јединица истога ранга (*КУДА|ГДЕ-КАДА, овде|онде-џу*), тако ни суфикси немају значења, већ вредности зависне од односа са другим истоврсним јединицама, тј. другим суфиксима. Блиски су нам, дакле, разлози који су Ф. Сосиру налагали да прави разлику између термина *вредносџ* и *значење*, тврдећи да се читав језички систем заснива на *вредносџима* које се „стварају у општем односу између знакова и значења“ (SOSIR 2004: 26).¹¹ О томе да се вредности заменичких и њима сродних јединица стварају с а м о „у општем односу између знакова“ понајбоље сведочи чињеница да (деиктичко-)

¹¹ С овим Сосировим налазима повезано је, поред осталог, издвајање *семасиологије* из семантике у савременој лингвистици, где семасиолошки приступ подразумева усмерено трагање за везама и односима међу речима и значењима на парадигматском (неретко и синтагматском) плану. О. Н. Трубочев је указивао на потребу да се семасиолошки метод примени у етимологији, налазећи да само „оценка семасиологических одношений позволяет решить“ ради ли се о генетичком, тј. етимолошком сродству две јединице, или о случајној блискости (Трубочев 2004: 312). Слично Сосиру (в. фус. 18), он је сматрао да је у расветљавању дијахроне динамике значења (Исто: 315) довољно идентификовати парове (нпр. пар значења ‘молчать’ – ‘таять’), превиђајући да сама бинарност (однос две истоврсне јединице) није динамичан већ статичан спој. У савременим природним наукама се долази до увида да је тројство (трочлана структура) „закон универзума“, јер да само такви (тројни) спојеви омогућавају бескрајно „transformisanje u oblike višeg stepena kompleksnosti“ (КЛЈАКИЋ 1996: 47; о другим сличним увидима в. Радич 2013в). Ако је тачно да „sve što nalazimo u jeziku ne pripada samo jeziku“, и ако се „pojedine zakonitosti njegovog funkcionisanja mogu posmatrati kao manifestacije opštih zakonitosti u čovekovom univerzumu“ (PIPER 2001: 17), онда устројство језика као најкомплекснијег ентитета мора почивати на тројству као закону универзума.

категоријалне речи (нпр. *КО, КАКО, ГДЕ; ја, њу, овако*) у лексикографији прате само граматичке (не и семантичке) дефиниције.

4. Типови „предмета“ (/ субјеката појма) и категорије појмова

4.1. Уместо термина *предмет*, који углавном подразумева предмет као ‘објекат посматрања’, нашем приступу оном са чим су повезани суфикси више одговара класични термин *субјекат* појма. Сматрамо, наиме, да је потребно правити разлику између предмета-објеката, које у језику репрезентују (представљају) готове формације семантичког типа (нпр. *сунце* ‘☼’, *коло* ‘○’), и предмета-субјеката појма, којих се у изведеним речима тичу суфикси.¹² Ово преваходно из разлога што налазимо да је класификација предмета-објеката, на којој почива класирање предмета и појава (из физичке и метафизичке сфере) у родове, врсте, класе, типове или сл. (нпр. *човек – животиња, ствар – створ; вук, лисица, зеца...*), битно различита од прикривене типологије „предмета“ као субјеката појма,¹³ за шта су у српском језику одговорни суфикси као творбене јединице. Ту паралелну типологију омогућава управо то што творбене (и граматичке)¹⁴ јединице, за разлику од семантичких, не представљају, већ непосредно означавају (собом подразумевају)¹⁵ одређене типове (категорије и поткатегорије) субјеката појма. Дијахроно посматрано, овде се, у ствари, не може претпостављати паралелна, већ сукцесивна типологија предметног света. Јер, како запажа Е. Касирер, почетак „мишљења и говора није то што се било које разлике, даје и осећању или оражању, просто поимају и именују, него то што се самостално повлаче одређене граничне линије, обављају одређена раздвајања и спајања, на основу којих се сад из уvek истог тока свести издвајају јасно раздвојена појединачна облича“ (КАСИРЕР 1985: 208, спац. Ј.Р.). Према његовим увидима, „раздвојена појединачна облича“ чине нужну основу за настанак појма, при чему та основа може бити само ствар свести (осећаја), или бити назначена одређеним језичким средствима.¹⁶ Он је веровао да се само „залажењем и

¹² У граматографији се термин *субјекат* везао само за реченичну функцију. У граматицима српског језика се прави разлика *логички субјекат* || *граматички субјекат*, при чему се, углавном, занемарује то да је сваки граматички субјекат истовремено и логички.

¹³ По свему судећи, на овој разлици почива и класична (Порфиријева) дефиниција Аристотелових категорија: „Aristotelove kategorije su proste, izvorne semantičke jedinice govora čije značenje predstavljaju ‘same stvari’, a ne ‘sama bića označena tim rečima’“ (према С. Благојевић, „Dodatne napomene“ уз *Кат.*, стр. 60).

¹⁴ Имајући у виду то да именички суфикси са собом носе и разлику у роду, они би се у српском језику могли посматрати као творбено-граматичка средства. То би омогућило да се из исте перспективе посматрају суфиксалне и асуфиксалне именице, те да се обједињено трага за начинима језичког обележавања типова субјеката појма („самих ствари“, категорија) у датом језику.

¹⁵ Ову особину суфикси деле са граматичким јединицама, које назначавaju различите аспекте односа (и улога) у свету који се представља језиком, те и у самом језику. Још је Сосир увиђао да „Podrazumevanje nije apstrakcija. To je čak suprotno od apstrakcije“ (SOSIR 2004: 100).

¹⁶ Касиреров појам „граничне линије“ многоме следи античке (посебно Аристотелове) увиде у супротности као начела „бића“, при чему се у оба случаја као носилац разлика појављује

detalje pojedinačnih jezika“ може разазнати та „neka gotovo apstraktna šema“ (уп. Аристотелово $\sigma\chi\eta\mu\alpha\ \tau\eta\varsigma\ \kappa\alpha\tau\eta\gamma\omicron\rho\iota\alpha\varsigma$) – „izvesna opšta gledišta kojih se jezik drži u svojim klasifikacijama i koordinacijama“ (KASIRER 1985: 221). Посебно нам је важно његово запажање да се ту „ne radi o nekakvoj vremenskoj nego o metodskoj slojevitosti“, тј. да је реч о духовној скали – слојевима који „postoje naporedo i istovremeno, i mogu se na najrazličitije načine ređati jedni na druge“ (KASIRER 1985: 222, в. т. IV). Природу тих најразличитијих „начина ређања“ врло добро одсликава суфикс *-ица* у српском језику, тј. његово кретање на скали од основног појмовног елемента у семантичкој димензији (исп. бел-*ица*, бел-*ина*, бел-*иц*, бел-*ка* и сл.), до знака за не-појмовну разлику у прагматичкој димензији: уп. мовиране јединице типа *сѣтар-ица* или *учиѣиель-ица*, које су на системском плану делови трочланих структура типа *учиѣиель-ица* || *учиѣиель-ѳ* – учитељ(и), са „општим“ (нереференцијалним) значењем које стоји у основи референцијалне примене обе упарене јединице, као и (трочлано-)двочлане структуре типа *сређ-ица* – СРЕЂА, *жен-ица* || *женей-ина* / *женѣур-ина* – ЖЕНА.

4.2. Дакле, и кад се казало да суфикси од почетка нису могли имати „изразито реално значење“ (Бошковић 1936: 63), могло се имати у виду то да они никад не представљају одређен сегмент реалности (предмете одређеног рода или врсте), а не да њихове вредности нису „реалне“, тј. да не почивају на реалном (физичком) искуству (в. фус. 15). Како ћемо видети, примарне вредности суфикса *-ина* и *-ица* могу се препознати као изразито „реалне“, и то реалне у смислу у коме се реалних ствари тичу категоријално-деиктичке јединице типа *ја^{ко}*, *ѣи^{ко}*, *ово^{ѣиѣа}*, *ѣу^{ѣде}*, *овуда^{куда}*: упркос томе што изузев припадности датој категорији не значи ништа одређено, *ја* долази као непосредан израз бића које је носилац свести / говорно лице, *ѣи* као израз за лице коме се обраћам, са *ово* указујемо на све што нам је не-посредно (у реалности или у мислима) доступно и сл. За разлику од оваквих деиктичких речи, суфиксима, по свему судећи, није могло бити својствено то да самостално указују на оно што се њима категорише, што је особина коју суфикси деле са чистим категоријалним јединицама типа *ко*.

Као јединице које саме непосредно категоришу, суфикси су, по свему судећи, функционисали на начин сличан оном на који се чисте категоријалне речи типа *ко*, *шта*, *какав* и сл. данас примењују у функцији тзв.

„облик“, – било као прво начело типа *облик – лишеност* (облика) или *безобличје* (исп. питагорејско *граница – безгранично*), било као разлика у облику типа *ѣраво – закривљено*, *угласѣо – без углава* (в. *Fig.* 188а: 20–30, *Met.* 986а: 25–30), односно, *дугуљастѣо – округло* (KASIRER 1985: 222) и сл. (в. т. IV). Слично Аристотелу, који је правио разлику између категорија као делова примарне „категоријалне схеме“ ($\sigma\chi\eta\mu\alpha\ \tau\eta\varsigma\ \kappa\alpha\tau\eta\gamma\omicron\rho\iota\alpha\varsigma$), која „po sebi postoji“ као оруђе за непосредну организацију свега у универзуму, укључујући људску мисао и говор – на једној страни, и категорија „бића као бића“ – „подлоге“ за све што у језику (и свести) настаје као „придавање“ (*Met.* 1017а: 20–23), на другој страни, – и Касирер (1985: 206–228) је налазио да у основи сваког појма („бића“) стоји непосредована класификација (и координација), и с разумевањем прихватио Кантов налаз о нужности постојања извесне *ѣрансценденѣиалне шеме* која је „s jedne strane intelektualna a s druge ѣлна“ (према Kasirer 1985: 133).

односних заменица. Наиме, у односима типа ...*йуѝ* *који...*, ...*йуѝ* *на коме...*, *йуѝ* *којим...*, ...*йуѝ* *какав...* и сл. те јединице умногоне подсећају на однос основе и суфикса (исп. *сѝарица*, *сѝарац*, *сѝаросѝ*, *сѝарина*). Разлика може бити у томе што оквирни (и самостално примењиви) категоријални изрази у тој функцији траже да буду представљене две „ствари“ које се постављају у одређен (свести доступан, експлицитно исказан) категоријални однос (нпр. *Идем на йуѝ* *коли ми је нејознаѝ*),¹⁷ што са суфиксима као везаним јединицама није случај.

4.3. Са категоријалним изразима типа *ко* у функцији односног везника суфикси, дакле, деле исти однос према јединици за коју се везују и категоријалност као димензију. Међутим, за разлику од категоријалних израза, који делују у оквиру три јасно профилисана принципа (‘дисконтинуирано (издвојено, јединично)’ – однос – ‘континуирано’, в. Табелу у Радић 2013а: 21), са вредностима прецизно дефинисаним положајем категорија у трочлано организованим структурама (*ко* || *шта* – *коли...*; *колики...*/*колико* || *какав...*/*како* – *чији...*; *куда* || *где* – *када*), именички суфикси категоризују предметну или опредмећено виђену реалност, тј. назначавају подтипове предмета који се издвајају у сједињено узетим предметним категоријама *шта* и *ко*. Само по себи, то говори да суфикси морају подразумевати друкчију поделу свога поља категоризације, уситњеније и од деобних основа (а не само од међусобних односа) зависне категоријалне вредности.¹⁸ Сједињење категорија *ко* и *шта* у „штаству“ (исп. *Шѝа* (ти) је то?

¹⁷ На дубинску повезаност суфикса са оваквим синтаксичким јединицама као да указује и истраживање објављено под насловом *Именице у функцији кондензайѝора* (RADOVANOVIC 1978). Наиме, скоро сви примери дубинске структуре кондензованих јединица показују да процесима кондензације бивају захваћени предикат зависне реченице и везнички израз који је везује за главу реченицу. У суштини, настанак кондензоване од некондензоване структуре могуће је протумачити као процес замене везника (везничка конструкција која садржи бар једну заменичку, тј. категоријалну реч) суфиксом: исп. *прије одлaska...* (девербатив *одлаз-ак*) [← *прије него што је отишао*]; *пре гласanja* (девербатив *гласање* ← *гласан-је*)... [← *пре него што гласа...*] (101); *при silasku sa...* (девербатив *силаз-ак*) [← *кад је silazio sa...*] (115); *...dovela је do postanka...* (девербатив *јоциан-ак*) [← *dovela је do toga да postanu...*] (119); *Smjao sam se uvijek njegovim odlukama* (девербатив *одлука*) [← *...onome што је on одлучивao*]. Предметној вредности суфикса може одговарати и обележје глаголске рефлексивности, тј. заменичка јединица *се* (помоћи *враћанју...* (девербатив *враћан-је*) [← *...помоћи да се врате...*], 118), а у конструкцији са фазним глаголом само обележје лица у глаголу (*почињемо са радом* (девербатив *рад-ѝ*) [← *почињемо да радимо*]). Паралела асуфиксално *рад* : *радиѝи* више говори о логичко-граматичком статусу инфинитива него о самој девербативној именици.

¹⁸ Изразита ширина примене многих суфикса у савременим словенским језицима говори да именички суфикси увек подразумевају један од полова одређеног деобног критерија примењивог на разнорodne предмете, са могућношћу да се из сфере просторних (протежних) преносе у сферу јединичних предмета, и обрнуто (исп. *улица*, *учиљеѝица*; *йуѝник*, *шѝивик*). То говори да суфикс није повезан са предметима одређеног рода или врсте, те да се не може говорити о његовом обиму (као што се говори о обиму појма, менталне јединице за чије је конституисање задужена цела реч), па ни о ширењу или „сужавању о б и м а појединих наставака“ (Белић 1949: 117), тј. суфикса. Привид да се „сужава обим појединих наставака“ мора бити одраз губљења језичког осећаја за важност одређене категоријалне разлике, што нужно води губљењу или слабљењу продуктивности одређеног суфикса. Примера ради, губљење осећаја за важност категоријалне разлике између јединичних и нејединичних (квантитативних) предмета посесије (нпр. *бан-ов-а кѝу* || **бан-ј-а лука*)

– човек / ствар / брдо / пут / број / метар / дужина / дубина / доброта / лепота...) основ је за издвајање именица као предметних речи – класе којој су у српском и многим другим језицима својствена посебна формална обележја.

Кад су у питању ‘простор’ (и ‘време’), нарочито је важно имати у виду то да свако назвање и именовање квантитативних (стварно неограничених, неиздвојених) ентитета тога типа (*месѿо, ѿуѿ, река, ѿоѿок, ѿланина, Београд; век, леѿо, дан, Васкрс*) подразумева својеврсно ограничење и опредмећење, што је вид њиховог издвајања из просторног континуума и преношења из категорија *ГДЕ, КУДА* (и *КАДА*) у „штаство“. По природи језика, та издвајања не могу бити прорачунато смишљена ради самог опредмећења (супстантивизације), већ се морају заснивати на неким реалним разликама међу квантитативним „предметима“. По логици ствари, то морају бити разлике (деобни критерији) које на непосредован начин, на основу елементарног физичког искуства, трасирају човеково сналажење у простору (и времену) и његово поимање просторно-предметног света.

4.4. У трагању за одговорима на назначена питања као смернице нам стоје категорије појмова уочене и издвојене у антици. Како ћемо видети (т. 5), уз уважавање тада уочених категоријалних разлика могуће је доћи до прилично јасне представе о општим (и примарним) вредностима суфикса *-ина* и *-ица* у географској терминологији и топонимији, а полазећи одатле и у свим осталим сферама. Привидно неповезане вредности суфикса у савременим језицима (нпр. учешће суфикса *-ица* у творби *nomina loci*, моцији, деминуцији итд.) указују на то да типови субјеката који се њима назначавају подразумевају неосетљивост на разлике између родова и врста предмета (разгранат и хијерархијски устројен појмовни свет) и говоре да се вредности именичких суфикса морају тражити у битно другачијој (не-хијерархијској, и не-родовској) класификацији предметног света. У тако усмереним истраживањима вероватно би се могле дешифровати основне (полазне) вредности свих до данас живих суфикса у српском језику (/ српској језичкој свести), уз нужност да се препознају комплементарни суфиксни парови који почивају на бар једној супротности тога типа (нпр. одређено || неодређено, ограничено (јединично) || неограничено (просторно), издужено || неиздужено, настаје деловањем центрифугалних сила || настаје деловањем центрипеталних сила или сл.). Наши налази указују на утемељеност антрополошких увида да јединице суфиксалног типа стоје на „najnižem stupnju duhovne skale“, „tamo gde upoređivanje i koordinacija objekata polazi samo od neke sličnosti čulnog utiska koji oni izazivaju“ (Kasirer 1985: 222).

Природа деоба свега у свету, па и у језику, говори да свака деоба у подлози има нешто дотада не подељено, што је, самим тим, неутрално на деобну разлику (исп. *здраве јабуке* || *нездраве јабуке* – *ЈАБУКЕ, лева рука* || *десна рука* – *РУКЕ*). Кад је у питању градња суфиксалних структура, позицију НЕУТРАЛНОГ

могло је довести до тога да се посесивно *-j-* престане везивати за основе антропонима, тј. да се општи посесивно *-ов-/-ев-* (в. Радић 2011б).

(трећег) члана у њима може заузимати виша (надређена) категорија, или, пак, категоријални приступ у оквиру кога се успоставља деобна разлика: нпр. *Шћа?* – *Дубица* (одређена просторна јединица, утврђених димензија и граница) / *дубица* (јединичан предмет, ‘храст’, РМС: *дубица*) или *дубина* (квантитативни предмет неодређених димензија и граница) [-ица||-ина – *ина / ‘квантитативни предмет’/, или -ица||-ина – ∅ / ‘шта-предмет’/]; *чија* (капа, лука)? – *банова* капа (јединичан предмет), *бања* лука (квантитативан предмет) [-ов- / -ев-|| -ј- – ∅ / ‘чили→предмет’]. Дакле, категоријална подлога суфикса који граде именице као „предметне речи“ мора бити „предмет“ у најопштијем смислу („шта-предмет“, само „штаство“). Изводећи ове закључке, ослањамо се и на закон да ништа у језику не настаје и не опстаје као усамљена јединица,¹⁹ тј. да јединице свих језичких нивоа настају и опстају захваљујући томе што су постале израз одређене разлике у односу на једну вербалну или невербалну јединицу вишег или истог ранга (исп. *не* | (*да*) – ∅ ‘ћутање’).

4.5. Основа за откривање базичних веза и односа међу јединицама истих језичких нивоа налази се у примарној „категоријалној схеми“ (σχημα τῆς κατηγορίας), оном што „*pro sebi postoji*“ као оруђе за непосредну организацију свега у универзуму (категорије типа *ко* || *шта* – *коли* и њихови елементи типа *ово* | *оно* – *џо*), те и као „подлога“ за све што у језику (и свести) *настаје* као „придавање“ (Мет.1017а20–23, о томе у Радић 2013а).²⁰ Најбољи примери „придавања“ управо су именице, речи-појмови које увек подразумевају спој најмање два разнородна елемента: (1) вербална јединица која нешто значи и представља, тј. основа речи као категоријално-семантичка јединица репрезентативног типа, и (2) чисто ментални елемент (одређени део „подлоге“) који непосредно спецификује разлике типа јединичан – квантитативан предмет, са могућношћу даљих деоба назначених суфиксима као јединицама нерепрезентативног типа.

4.6. Проблеми у разумевању творбе речи суфиксацијом у великој су мери последица тога што су (Аристотелове) *категорије*, иако најчешће рабљена реч у науци о језику, за нас одувек имале исувише неодређено значење (о томе у

¹⁹ Исп.: „*Nijedan znak nije ograničen sumom pozitivnih ideja koje u istom trenutku sadrži u sebi; on je samo negativno ograničen istovremenim prisustvom drugih znakova*“ (SOSIR 2004: 75), „*Sema ne postoji samo na osnovu svog glasovnog oblika i značenja, već na osnovu korelacije sa drugim semama*“ (101); или: „*Ko kaže oblik, kaže raznovrsnost oblika*“, „*pluralitet oblika*“ и сл. (33), јер, „*znakovi i značenja postoje samo na temelju različitosti znakova*“ (34), итд. Иако је Сосир налазио да све у језику почива на разлици између два „*негативна*“ (или *неодређена*) ентитета (бинарни опозити), он на једном месту запажа и да, „*kada se javi treći nesporni elemenat u psihološkoj vezi seme, ona se svesno primenjuje na spoljno biće, dosta definisano, u nameri da bi se izbeglo opštem zakonu znaka*“ (101), тј. закону његове негативне ограничености „*istovremenim prisustvom drugih znakova*“. Проблемима везаним за Сосирове бинарности и „*негативне вредности*“ посебну пажњу посвећујемо у Радић 2013в.

²⁰ Аристотеловом термину „придавање“ аналоган је поменути „*принцип семантичког раста*“ (в. Грковић-Медор 2008: 86), а унеколико и оно што подразумева Белићев термин „*језичко грађење*“ (в. Белић 1959: 476–478).

Радиф 2011а: 502),²¹ што је повезано с давнашњим (и трајним) потешкоћама око разумевања смисла категоријалних деоба представљених у Аристотеловим списима.²² Томе се може придодати и чињеница да се суфикси као везане јединице никад не остварују самостално и не показују своју стварну вредност, а да уз то у примени своју категоријалну вредност стапају са вредностима семантичких јединица (коренски део речи), граматичких (исп. налазе о стапању граматичких и творбених морфема, тзв. перинтеграција) и других категоријалних јединица (друге творбене морфеме, исп. налазе о настанку суфиксних деривата). Таквим њиховим животом може се објаснити и то што наука о језику суфиксе скоро никада не посматра у међусобним односима, већ само у односима према основама за које се везују, дакле, у односу са разнородним, а не са истородним јединицама.²³

4.7. Такав приступ условљава појаву схватања да се суфикси као творбене морфеме разликују од граматичких морфема у истој позицији по томе „что они не являются обязательными и в силу этого не образуют ни категорий, ни парадигм“ (Плунгян 2009: 120, спац. Ј.Р.), те да суфикси „устанавливают отношения *производности* ('быть более / менее сложным') и формируют привативные оппозиции“ (Исто: 121). Овакви закључци о суфиксима изводе се на основу посматрања семантичког односа мотивне и изведене речи (као пример се наводи пар „*красный* ~ *красноватый*“, Исто), а не на основу посматрања самих суфикса. Логично је очекивати да такав приступ не може довести до откривања праве природе било чега у свету, па ни до откривања вредности суфикса као везаних језичких јединица.

²¹ Скоро читава лингвистика, све до данашњих дана, остаје верна ставовима о бескорисности Аристотелових категоријалних деоба у лингвистичким истраживањима (исп. „Каква је корист од разврставања речи према Аристотеловим логичким категоријама ако се тим поступком разарају лингвистичке категорије“, из Белићевог *Писма о лингвистици*, према Ивић 1998: 11, в. фус. 27).

²² Исп.: „Что такое категории? Роды бытия? Или формы мысли? Или грамматические формы, просту имена, слова? Все эти точки зрения высказывались в историко-философской литературе. [...] Их дифференциация – дело будущего“ (Богомолов 2006: 226). Сличне ставове у својим коментарима износи (пренеси) С. Благојевић (в. *Кат.* стр. 59–61). Према нашем разумевању, излаганом у више радова посвећеним заменицама (в. Радиф 2011а, 2012, 2013а), Аристотел у својим списима има у виду два смисла појма *категорија*. (1) У Категоријама се разматрају категорије појмова („б и њ а“ с в е с т и), којих има укупно четири (гл. V–VIII; грешком им је придодато и 6 категорија мисли, које су на списак стављене у гл. IV, а потом магловито представљене у гл. IX; о томе у Радиф 2007). (2) У Метафизици се говори како о категоријама појмова (обично онда кад их у низу има три или четири: бивства, квантитети, квалитети, релативи) тако и о категоријама мисли, тј. оном што „р о с е б и р о с т о ј и“ (*Мет.* 1017а: 23) као оруђе за непосредну организацију свега у универзуму (увек кад их у низу има пет или више).

²³ У граматикама и студијама посвећеним творби речи по правилу се води рачуна само о вредностима готових формација, и то независно од тога да ли су прегледи организовани по суфиксима (в. SP, Стевановић 1975, Клајн 2003) или по тзв. семантичким категоријама (в. *Русская грамматика*, Станојчић–Поповић 2008). Изостају, дакле, покушаји да се суфикси посматрају као свет особених ентитета, или да се, пак, трага за једном нити која повезује све формације са одређеним суфиксом.

Занимљиво је да Плуњган указује и на то да се граматичке морфеме разликују од суфикса и по томе што су минимално повезане са лексичким значењем речи, док суфикси у великом степену преображавају значење основинске „речи“ (рус. *слово*), „склонны оказываться в его ‘derivационной’ части“ (Плуњган 2009: 122). Превиђа се, дакле, да основа речи заиста и јесте деривациони део, тј. да се јединица која функционише као део речи (нпр. *доброџа*, *доброџа*, *џодобриџи се*, *добронамеран*, *доброџијеџи*, и сл.) на унутрашњем плану битно разликује од привидно исте јединице са статусом речи (именица *добро*, придев *добар*, *-а*, *-о*). Уз то, и саме речи се битно разликују у зависности од тога да ли се појављују само као део говора (*добро деџе*, *добро живи*) или су и речи-појмови, јединице које са утврђеном формом живе и изван говора (*добро*), тј. у зависност од тога да ли је *добро* зависна реч – неутрум придева *добар*, или је независна („предметна“) реч – именица *добро*.

На битну разлику између делова речи и „делова говора“ („врсте речи“) указано је још у антици. Наиме, при дефинисању речи које „саме нешто значе“ („имена“ и глаголи) Аристотел подвлачи да њихови „*pojedini delovi, uzeti samostalno, немају одређена значења, јер у сложенim реџима не служиmo се њиховim деловима као онаквim који i самi за се имају значење; на пример: у имену Теодор (Božidar) дор нема никаква самостална значења“ (Роет. 89–90)*. Ово се, наравно, односи и на делове изведених речи: јединица која се употребљава као засебна реч (нпр. *дар*) на унутрашњем је плану битно другачија од формално исте јединице употребљене као део речи (нпр. *дар-ова-џи*, *на-дар-ен*, *уз-дар-је*). На сличним увидима почива и Белићева тврдња да „од именице *никад* не постаје друга именица, ма како то изгледало нетачно када се узму речи као *вџк* : *вџица*, *сџарац* : *сџарџић* и сл. Ако се данас оне и налазе у каквом односу који омогућава њихову продуктивност –, то је само на основу *сусреџања џо значењу“ (Белић 1936: 236–237; в. т. 7.4).*²⁴ У основи изведене речи стоји, дакле,

²⁴ Важност разлике између самостално и несамостално употребљене семантичке јединице А. Белић је подвлачио и на многим другим местима (в. Белић 1959: 522–523, 525–526): „Дешава се често да је као детерминативна реч узет какав општи део (‘појмовни’) какве предметне речи (исп. *сваџи* : *свадба* – тј. ‘сватовски скуп’); овде је одредбени придевски део ‘сват’ – тј. (који) нечему припада“ (Белић 1959: 525, спац. J.P.). Спој неспојивих атрибута („општи“ / „појмовни“ и „придевски“) у овом Белићевом објашњењу можемо протумачити као увид да је основинска морфема неосетљива на разлику ‘именичко – придевско’, тј. да свака тако употребљена семантичка јединица подразумева детерминативну функцију. Псл. **svad̥bba* додуше и не стоји у непосредној мотивној вези са именицом **svat̥* (не значи „(који) нечему припада“), већ је поствербал од **svatit̥i s̥* (као *женидба* : женити се, *косидба* : косити, *берба* : брати и сл.), али се нагласком наслања на именицу *сваџи* од које је глагол изведен, док су поствербалне изведенице на *-џба* по правилу окситоне (VAILLANT 1974: 378, 379). То говори да једина системски важна разлика међу основинским јединицама може бити разлика ‘статично – динамично’, али да, независно од те разлике, семантичке јединице у процес именичке творбе увек улазе као детерминатори предмета одређеног категоријалног типа. Правилност да се суфикс **-џба* везује за основе динамичног карактера условљена је, свакако, тиме што тај суфикс назначавала квантитативне предмете динамичног типа: **svat(it)-*џба* → *свадба* ‘скуп сватова (неодређен по броју)’ (исп. *џаљба* ‘неодређен број узастопно испалених метака’), ‘време кад се „свати“’ (исп. *косидба* ‘време кад се коси’), „весеље поводом венчања“ (PМС: *свадба*). Белић (1959: 525–526) запажа

чиста семантичка јединица, а не реч ове или оне врсте, тј. не *реч* као „део говора“ већ коренска морфема као чиста семантичка јединица – јединица која постаје реч тек уз учешће неке придодате јој вредности. То се „придавање“ (в. т. 4.5) може само подразумевати – што се дешава код неизведених именица и у творби претварањем, или се може и експлицитно изразити – какав је случај у свим осталим начинима творбе (извођење, слагање, комбинована творба). Ако именице типа *сџарица* или *сџарчић* (моција рода и субјективна оцена) не постају од друге именице већ од њеног „општег дела“ (Белић 1936: 236),²⁵ онда заиста мора бити да се *реч* н и к а д не изводи од друге *речи* одређене врсте, тј. да нова реч у в е к постаје од неког „општег дела“ узетог као чиста семантичка јединица (в. фус. 2).

4.8. Разлика између граматичких морфема и категоријалних речи (заменица), на једној, и суфикса на другој страни, није у имању или немању категоријалне вредности, већ у начину на који један гласовни склоп задобија и носи дату вредност. Наиме, граматичке морфеме и основне категорије живе као делови чврстих (обично двочлано-трочланих) структура које им онемогућавају да на парадигматском (и општеграматичком) плану улазе у односе с другим јединицама истога ранга. Категорије типа *КУДА* || *ГДЕ* – *КАДА* образују структуре које су чврсте исто онолико колико и категоријално-елементарне структуре типа *ОВО* || *ОНО* – *ЊО*, *ОНА* || *ОН* – *ОНО*, или граматичке категорије типа род, број, лице, степен, време и сл. Њихове делове у јединству држи не било каква, већ савршено уређена структура заснована на односу одређено || неодређено – НЕУТРАЛНО: нпр. *f* || *m* – *n*; суперлатив || компаратив – позитив; футур (‘после’) || перфекат (‘пре’; аорист || имперфекат – плусквамперфекат) – презент (‘сада’); итд.²⁶

да је детерминативност подједнако својствена свим пунозначним „речима“, али из тога не изводи закључак да су разлике између врста речи („делови говора“) небитне у случају кад семантичка јединица у која долази *као* градивни елеменат речи, а не *као* реч (самостални део говора). Иако је увиђао да се „начин постојања речи“ какав је у првим деловима сложеница типа *гдужоном* може разумети као „продужење прафункција у језику“ (Белић 1959: 526) – када су се односи између делова говора одређивали „унутрашњим, а не спољашњим обликом“ (Белић 1949: 108) – Белић је у коренско-основинским деловима сложених и изведених речи доследно трагао за разликама типа именичко, придевско, глаголско (о томе у Радић 2013б).

²⁵ На поменутом месту Белић, у ствари, понавља Бошковићев налаз везан за проблем моционе функције суфикса *-ица*, тј. запажање да је именичка моција последица „сусретња“ до којих је долазило „негде у реченици, у случајевима аналитичке моције (тип лат. *civis femina* : *civis*, енглеско *man servant* : *maid servant*)“: моционој употреби суфикса *-ица* претходило је „сужавање, специјализовање функције придевског *i*: поред опште функције, поред обележавања женског рода уопште, овај знак је постао, дакле, морфолошки знак именица које значе [прецизније: означавају] *женска бића*“ (Бошковић 1936: 69, спац. Ј. Р.). Као претежно морфолошки знак (а не знак нове речи као новог појма) и савремени језик за ту функцију има или „придевски“ знак за род (*кум-а* | *кум-ø* – *кум*) или неки од суфикса који заузима место старог „придевског *-i*“, тј. у прагматичкој димензији формирају опозите типа *-ица* | *-ø*, *-ица* | *-ац*, *-ица* | *-ик* и сл. (нпр. *радн-ица* | *радн-ик* – *радник*).

²⁶ О овом типу трочлане (силогистичке) структуре в. Радић 2013б: 18–20.

Насупрот овом, суфикси су, по свој прилици, своје парадигматске вредности градили у односу са неодређеним бројем истородних јединица. По тој особини они су слични речима са значењем, чије језичке вредности такође произилазе из њиховог парадигматског односа с више истородних јединица. Примера ради, вредност именице *човек* зависи од тога да ли је „мислимо“ у структурама *човек | живојиња – живо* или *човек | људи – ко*, где има различиту вредност иако заузима исто место, или је, пак, „мислимо“ у структурама *жена | човек – деише, жена | човек – људи; жена | човек – човек, мушкарац | жена – човек, младић | сџарац – човек* и сл., где наступа као неодређени или неутрални члан парадигматске структуре. Ако пажљиво промислимо ове односе, видећемо да вредност (смисао) лексеме *човек* зависи како од њеног положаја у структури, тако и од других чланова структуре, али и да у њеној основи увек стоји примарно значење, тј. „одредба“ настала првом деобом основе ‘живо’: *човек | ‘не-човек’ (живојиња) – живо*.

Слично је могло бити и са суфиксима, чије вредности такође зависе од парадигматског односа с другим истородним јединицама. Из неких разлога, то се доста лако открива код суфикса *-ина* (т. 7). Ако према њему на парадигматском плану стоји *-ица*, тада се подразумева разлика која се приближава оној везаној за разлику ‘ОДРЕЂЕНО || НЕОДРЕЂЕНО’: *-иса* ‘димензионално одређен и просторно ограничен квантитет’ || *-ина* ‘димензионално неодређен и просторно неограничен квантитет’ (*Белица | белина, равница | равнина, Дубица | дубина*). Ако, пак, према њему стоји суфикс *-ј-*, тада се подразумева разлика ‘квантитативни предмет који (као да) се формира деловањем центрипеталних сила’ || ‘квантитативни предмет који (као да) се формира деловањем центрифугалних сила’: *,*-ј-* “ || *,*-ина*“ (*млађ | младина, доља | долина, њодгорје | Подгорина, Подриње | Посавина*), в. фус. 17. Дакле, ако семантика именице *човек* не зависи од јединица са којима ступа у синтагматске везе и односе (*висок / млад / сџар / добар / зао човек иде / ради / сџава / мисли* или сл.), већ од горе поменутих парадигматских веза и односа, вероватно је да ни било који суфикс своја „значења“ није добијао (/не добија) од јединица са којима ступа у односе синтагматског типа (коренска морфема – *дубина*, други суфикси – *бјел-ав-ина*, граматичке морфеме – *јишијад-ина*), већ од истоврсних јединица (суфикса) са којима се повезује на парадигматској равни (исп. Белићев став о утицају глаголских основа на развој „значења“ субјективне оцене, т. 1.1).

Сличан начин живота пунозначних речи и суфикса разумљивом чини како појаву тзв. лажних пријатеља у сродним језицима (нпр. српско *сџолица, живоји, мир, красан* и руско *сџолица, живоји, мир, красныи*) тако и многе разлике у животу генетски (и формално) истих суфикса. Рекло би се да је Бошковићеве анализе суфикса *-ица* у словенским језицима могуће посматрати као добар показатељ начина на који се успостављају „суфиксни односи“ у језику (Бошковић 1936: 61) и граде нове логичко-језичке структуре, што по правилу подразумева привидно „сужавање, специјализовање [њихове] функције“ (Бошковић 1936: 69). Целина презентованог материјала (в. Бошковић 1936: 77–88, посебно 85) указује на то да

је примена суфикса *-ица* у функцији моције рода – градња спецификоване форме за (референцијално одређено) биће женског пола (лав-*ица*: лав-*ѿ*, уп. мач-*ак*: мач-*ка*) – првобитно била сведена на однос *-ica* | *-o* у категорији бивства (нпр. *голубица* | *голуб*) и *-ica* | *-ik* (тј. *-n-ica* | *-n-ik*) у категорији квалитети (*грешница* | *грешник*, *безобразница* | *безобразник*). Само је у јужнословенским језицима, у којима је моција рода остала жива граматичка категорија, а *-ица* постао суфикс са изразито широком вредносном скалом – дошло до успостављања других и мање условљених односа (нпр. стар-*ица* | стар-*ац*; кув-*ар-ица* | кув-*ар*, игр-*ач-ица* | игр-*ач*, учи-*ѿељ-ица* | учи-*ѿељ*, писар-*н-ица* – писар).

4.9. Дакле, уочити оквирну (категоријалну) вредност речи-појмова које се на плану израза уобличавају одређеним суфиксом (нпр. суфиксом *-ица* у српском језику), значи доћи до одговора на питање по ком основу српска језичка свест формацију *белица* везује за предмете типа ‘,та“ река’, ‘пшеница’ (врста), ‘трешња’ (врста) и сл., односно, доћи до одговора на питање шта суфиксу *-ица* омогућава да твори именице типа *улица*, *Белица* (река), *белица* (трешња, пшеница), *граница*, *ораница*, *воденица*, *мајица*, *мајерица*, *несаница*, *вучица*, *сѿарица*, *сесѿирица*. Ако би се решило то питање, онда би се дознало шта чини основу разлике између лексичко-семантичких парова типа *Црница*, *црница* | *црнина*; *голица* | *голина*; *узвисица* | *узвисина*; *средица* (в. РМС) | *средина*; *гласица* (в. РМС) | *гласине* (и *гласина*, аугм.: глас), исп. РМС; *кривица* | *кривина*; *љујица*, *Љујица* | *љујина*, и шта утиче на то да поред *својина*, *ширина*, *висина*, *околина*, *новина*, *чисѿина* и сл. не стоји (српском народном језику није својствено), **својица*, **ширица*, **висица*, *околица* (неол. хрв.), **новица* (исп. *Новица*, мушко л.и.), **чисѿица*, односно, зашто поред *кошиѿица*, *мерица* (‘оно чиме се мери’), *јабучица* не стоји **кошиѿина*, **мерина*, **јабучина*.

5. Суфикси и категорије појмова (античка категоризација)

5.1. Разлика између јединичних (/ дискретних, издвојених) и квантитативних (просторних или протежних) предмета била је основ Аристотелове категоризације појмова, што је најопштија (и универзална) класификација појмова као „бића“ свести (појмова као појмова). Тада је уочена, бројним примерима илустрована и са више аспеката анализирана разлика између категорија појмова званих „бивства“ (/ „супстанције“, нпр. родови или врсте и јединке типа *човек*, *коњ*, *биљка*, *бреза*) и „квантитети“ („родови“ типа *линија*, *ѿело*, *месѿо*, *време*, *број*, *говор*), на једној, и „релативи“ (нпр. *крило*, *знање*, *роб*) и „квалитети“ (нпр. *бело*, *свеѿло*, *круг*), на другој страни (Кат. гл. 5–8; о томе у Радич 2007).²⁷

²⁷ Посредно смо упознати с тиме да је поменуте четири категорије (а не десет, в. фус. 22) у Аристотеловој категоризацији препознао и В. Брендал (Viggo Brøndal), који је сматрао да би речи требало „сврстати у групе према томе колико је од Аристотелова четири елемента [!?] у њима примењено: 1. супстанција (relatum – R), 2. квантитет (descriptum – D), 3. квалитет (descriptor – d),

(1) Разлика између категорија „бивства“ и „квантитети“ првенствено почива на разлици између предмета које такви појмови репрезентују: (а) ‘оно што је јединично и поима се као „једно“’ – прво и друго бивство || (б) ‘оно што је просторно, протежно, што је у мноштву / посматра се као мноштво’ – квантитети континуираног и дисконтинуираног типа.²⁸

Супротно овом, (2) разлика између квалитета и релатива почива само на разлици у начинима значења: (а) квалитети су репрезентанти изразом издвојених својстава, способности, облика и сл. – *бело, круг, њамей, живој*, док су (б) релативи појмови који репрезентују предмете зависне од нечега другог и као такви почивају на односима типа *роб ↔ господар; крило ← ‘птица / авион / лептир / прозор / војска итд.’; њрчање → ‘субјекат трчања’; ‘субјекат знања’ ← знање → ‘објекат знања’*.

5.2. По свему судећи, управо се у оквиру оваквих логичких категорија може трагати за вредностима именичких суфикса, тј. за типовима предмета (субјеката појма) које суфикси непосредно назначавају. Логика категоријалних односа, назначена у многим већ поменутиим увидима, указује на то да прва подела мора подразумевати (или и назначавати) разлику између (1) дискретних, тј. оделитих (засебних) предмета који се опажају као јединични (појединачни) ентитети ограничени сопственим обликом, и (2) безграничних, у континуум утопљених ентитета који нису оделите јединице већ квантитативни „предмети“ који се простиру или протежу у простору (и времену). Јер, ако су именице предметне речи и ако суфикс има управну (надређену, категоријалну) а основа одредбену (подређену, семантичку) функцију, онда је нужно поћи од ове основне разлике међу предметима-субјектима, подједнако важне за субјекте појмова свих категорија, укључујући и оне „апстрактне“ (исп. *засџој – сџајање, дах – дахџање, бело – белина, добро – доброџа*). Важно је још једном подвући и то да свако опојмљење подразумева опредмећење, а тиме и нужност да се сваки „предмет“, па и сваки издвојено узет део простора (и времена), узима као „предмет“ (предмет-субјекат). То, даље, значи да у свету појмова долази до својеврсне неутрализације разлика између категорија мисли *ГДЕ, КУДА* и *КАДА*, тј. да се појмови базично везани за те категорије по основи квантитативности (не-дискретности, просторности)

4. однос (relator – r)“ (према Белић 1959: 536). Оспоравајући ваљаност поделе засноване на таквим критеријима, Белић (Исто) налази да „Овим начином Брендал разбија категорије речи друкчије него што их сам језик групише и раздваја их из оних заједница које је сам језик створио.“ Супротно Белићу, наши увиди, делом изнесени и у овоме раду, говоре да категоријални приступ не може битно нарушити устаљену лингвистичку поделу речи, а може допринети бољем разумевању веза и односа међу језичким јединицама свих врста и нивоа.

²⁸ Остављамо по страни то што тако различити предмети морају подразумевати и разлике у начинима значења и означавања (референције). Појмови квалитета се од појмова бивства разликују и по устројству, тј. по начину класификације света који представљају: док је појмовима бивства својствено хијерархијско устројство и родовско-врсна класификације (исп. ‘живо’ – ‘неживо’, ‘људско – нељудско’), квантитетима је својствено не-хијерархијско устројство (‘место’, ‘време’, ‘број’ и сл.). Дакле, начин класификације квантитативних предмета врло је сличан начину на који се свет субјеката класира помоћу именичких суфикса.

својих предмета утапају у категорију ‘колико’ (квантитети). Сходно томе, у свету именичких суфикса као нарочитих категоријалних („предметних“) јединица свако *ГДЕ*, *КУДА* и *КАДА*, а потом и свако *КОЛИКО* (нпр. *йейй*, *оволико*) постаје *ШТА*^{колико} или „штаство“ (*йеййорица*, *йеййна*, исп. јединично *йеййак*, *йедаљ*, *йеййица*). У процесу поименичења у „штаство“ се, наравно, утапају и категорије *КАКВО* (квалитет) и *ЧИЈЕ* / „ПРЕМА ЧЕМУ“ (релација), постају *ШТА*^{какво} (*добро*, *доброїа*) и *ШТА*^{према чему} (*својсїво*, *своїина*, *своїїа*).

5.3. При свему овом, на уму треба имати то да сви појмови настају као спој најмање две категоријалне компоненте, на шта је на више места указивано у самим Аристотеловим Категоријама: указивало се на то да је свако „друго бивство“ квалитет (спој бивство + квалитет: *ШТА*^{какво}), да квантитети подразумевају и квалитативност (*ШТА*^{колико + како}), релативи квалитативност (*ШТА*^{према чему + како}), и обрнуто (*ШТА*^{какво + према чему}).²⁹ Подразумева се, дакле, да све именице као предметне речи, независно од тога којој категорији превасходно припадају, морају подразумевати једно интегрисано „шта“ (нпр. *йевање*^{птица, девојака...} је *ШТА*^{према чему + како}). Дакле, појмови припадају различитим категоријама не на основу једне чисте, већ на основу једне доминантне категоријалне компоненте. Изразит примат једне категорије може карактерисати само неизведене квалитете типа *круг*, *бело*, *живо*, *добро* и сл., какви су и најопштији квантитети типа *месїо*, *йуїй*, *време*,³⁰ док већина осталих именица, независно од тога јесу ли настале суфиксацијом, префиксацијом или слагањем, подразумева спој више од две категоријалне компоненте.³¹ У изведеним речима то увек подразумева везу најмање две јединице различитог типа (једна са категоријално-семантичким вредностима, и друга са чисто категоријалном вредношћу): нпр. квалитет (облик) *круг* + квалитатив *-(а)н-* (‘са својством’) + квантитатив *-ица* (‘ограничено линеарно протезање’) > *кружница* ‘линија што се протеже у облику круга’; или квалитатив-релатив *сїїрм* (‘стрм – пут, страна, брдо...’) + квантитатив *-ина*

²⁹ У суштини, на ово се своди и лингвистичко запажање да у изведеним речима основа по правилу носи детерминативну, а суфикс предметну вредност (в. Белић 1958: 77).

³⁰ Аристотел је, изгледа, право јасну разлику између појмова квалитета (именице типа *бело*, *добро* и сл., које се као ванговорне јединице у српском језику уобличавају и као *белина*, *доброїа*: исп. *Бело ми йред очима, Засенила ме белина снега*) и квалитатива (придева) типа *бело* (нпр. *бело йлайїно*). Ту су разлику преводиоци (можда и рани преписивачи) његових списа само слутили, вероватно и увелико замаглили (в. напомене преводиоца о разлици између термина *τὸ ποῦόν* и *ἡ ποῦότης*, и *τὸ ποῖόν* и *ἡ ποῖότης*, *Мет.* [1988], фус. 86, 89, 90). Ово се, по свему судећи, посебно односи на превођење примера којима су илустрована запажања о квалитетима и квалитативима, квантитетима и квантитативима. На неки је начин морала бити прављена и разлика између појмова-релатива типа *роб* или *сїјајање*, на једној, и релационих јединица типа *двосїруко*, *велико* – *мало*, *горе* – *доле* и сл., на другој страни. Таква се разлика у преводима Аристотелових списа на српски језик не да ни наслутити.

³¹ Сличне увиде подразумева и Бошковићева хипотеза о разлици између асуфиксалног поименичења и суфиксалне творбе у прасловенском језику (в. т. 2.3). Потврду своје хипотезе Бошковић (1936: 67) налази у савременим лексичким паровима типа *сушица* и *сїхї*: „*сушица* у српскохрватском језику значи и суху *болесї*, и суху *драчу*, и суху *кожу* и *реку* која пресушује, а *сїхї* – само *болесї*“.

‘простирање у неодређеним димензијама и границама’ > *сѝрм-ина*. Категорији квантитета припадају, наравно, и тзв. колективне (збирне) именице (њихови субјекти су по правилу просторни: уп. *жбуње, камење, грање*), што говори да се ни вредност суфикса *-ип-а* у *сѝрмина* или *ѝланина* не разликује битно од његове вредности у „лит. *beržynas* m. ‘брезова шума’“ (в. фус. 32) или у рус. топониму *Березина* (Лома 1997: 5–6, о томе в. и Белић 1901: 48–49). Разлика између руског *Березина* и јужнословенског *Брезје* може бити заснована на утиску да се квантитативни предмет формира центрипетално – као збирање (*Брез-је*), или, пак, центрифугално – као ширење (*Брез-ина*).

II. Суфикси *-ина* и *-ица* у географској терминологији

6.1. Да покушамо, најзад, да са ових теоријско-методолошких полазишта испитамо вредности суфикса *-ина* и *-ица* у називима просторних и протежних ентитета, тј. да препознамо основне карактеристике „предмета“ које ти суфикси непосредно назначавашу. Посао нам је олакшан утолико што је неспорно да та сфера именовања мора подразумевати квантитативне „предмете“ просторног типа (предеона матрица и предеоне „јединице“), тј. субјекте (*субјекатѝ* у логичком смислу: предмет као субјекат појма) чија је основна карактеристика простирање или протезање, и то у неким (одређеним или неодређеним) димензијама и границама. Да су се оба наша суфикса примарно тицала управо таквих ентитета препознаје се, поред осталог, и по томе што они секундарно учествују у творби речи субјективне оцене, и то у српском језику на супротним половима.

Тополексеме као репрезентанти просторних ентитета у већини случајева представљају спој детерминативне, тј. квалитативне и(ли) релационе семантичке јединице (основа речи) и одређеног суфикса који непосредно (надсемантички) назначавашу тип квантитативних предмета. Тако је код свих географских термина са суфиксима *-ина* и *-ица* у српском језику, који се могу посматрати као израз наших (некадашњих) знања о начинима на које издвајамо и упознајемо делове тла на коме живимо.

6.2. Истраживачке смернице нам, поред осталог, дају и примери у којима су ови суфикси везани за исту основу градећи с њоме својеврсне опозите, лексичко-семантичке парове који сами по себи указују на поларизованост и тесну повезаност ова два суфикса: *белица, Белица* | *белина*; *црница, Црница* | *црнина*; *бисѝрица, Бисѝрица* | *бисѝрина*; *брзица* | *брзина*; *голица* | *голина*; *Грбавица* | *грбавина*; *Грбица* | *грбина, Грбина*; *дужица* | *дужина*; *јаловица* | *јаловина*; *киселица* | *киселина*; *кривица* | *кривина, Кривина*; *ѝреседлица* | *ѝреседлина*; *равница* | *равнина, удолица* | *удоллина, ѝоѝлица* | *ѝоѝлина* (исп. *леденица* | *ледина*); *џелица* | *џ(ј)елина*; *јамица* | *Јамина, јамеѝина*; *локвица* | *Локвина, локвеѝина*; *сѝрменица, Сѝрменица* | *сѝрмина, Сѝрмина*; *Дубица* | *дубина, Лазица* | *Лазина, Дабрица* | *Дабрина, Дражица* | *Дражина, Грбица* | *Грбина* и сл. Тесна повезаност ова два суфикса препознаје се и по својственом

им везивању за бројевне основе, са основном међусобном разликом која би се дала формулисати као ‘квантитативно одређена, тј. бројем (и мером) ограничена вредност’ || ‘квантитативно неодређена, бројем или мером неограничена вредност’: *јединица* ‘број 1’, ‘оцена 1’, ‘једина кћи’ и сл. || *једнина* грам. термин ‘форма речи, неутрално на разлику јединично – не-јединично’; *седмица* ‘цифра 7’, ‘оцена 7’, ‘време од седам дана’, *седморица* ‘седам мушкараца’ || *седмина* ‘један од седам истих делова нечега, без знања о мери или граници’, дијал. ‘око седам, близу седам’ и сл.

6.3. Не залазећи у питања етимологије, најпре ћемо издвојити формације са *-ина* и *-ица* из речника географских термина Ј. Шица (Schütz 1957, Šic 1994) и анализирати их са структурног и категоријалног аспекта, а потом илустративним примерима указати и на њихове вредносне разлике у топонимији. Поред уочљиве и разумљиве разлике у броју формација са *-ина* и *-ица* у географској терминологији (*-ина* је код Шица заступљено у око 70, а *-ица* у око 40 термина), лако се уочавају и разлике у типовима објеката (у логичком смислу, типови субјеката појма). Како ћемо видети, типолошке разлике између објеката које репрезентују формације са једним или другим суфиксом могуће је разумети као разлике које одговарају примарним категоријалним вредностима самих суфикса (в. фус. 28).

7. Суфикс *-ина*

7.1. Сви географски термини као „опште“ (не-властите) именице подразумевају неодређено место у простору, док формације са *-ина* подразумевају и вишедимензионално (дво- или тродимензионално) простирање без појмљивих граница, често као ширење око неког реалног или фиктивног средишта. Основе тих речи увек имају одређујућу (детерминативну) функцију, што се односи како на придевске и глаголске (*грбав-ина*, *дивљ-ина*, *йошон-ина*) тако и на основе што репрезентују протежне (квалитативно-квантитативне) ентитете типа *грба* (*грб-ина*), *до* (*дол-ина*), *лед* (*лед-ина*), *јод* (*јод-ина*), *јлан* (*јлан-ина*), *ред* (*ред-ина*), које са савремене тачке гледишта обично препознајемо као именичке. На другој страни, самим се суфиксом назначава категоријални тип предмета детерминисаног таквом основном, тј. назначава се да се субјекти таквих појмова вишедимензионално (по ширини и дужини, неретко и по дубини или висини) простиру до неодређених граница – пратећи ширење својства израженог основном речи: *бјелавина*, *блашина*, *вододерина*, *водурина*, *вршина* (удубљење у красу), *вршина*, *глубина*, *грбавина*, *грбина*, *дивљина*, *долина*, *дубина*, *дубодолина*, *дубравина*, *дугодолина*, *језерина*, *корушина*, *којина*, *крчевина*, *ледина*, *лужина*, *младине*, *морина*, *муљина*, *низина*, *окрчина*, *јадина*, *јећерина*, *јишомина*, *јишијалина* (влажно тло), *јланина*, *јловушина*, *јлошишина*, *јодбарина*, *јодина*, *јоложина*, *јољина*, *јољчина*, *јошонина*, *јрјина*, *јријеложина*, *јрлина*, *јрогалина* (пропланак?), *јродоллина*, *јролисина*, *јројазина* (удубљење у красу),

їросайина, їросјелина (теснац, клисура), *їусїойољина, їучина, равнина, разина* (чист, раван простор), *расјелина* (теснац, клисура), *ревейочина, редина, рїїїина, рудина, свалина, слаїїина, сїїрмина, сїїублина, сїїодина, їїаложина, їїребежина, увалина, узвисина, удолина, удубина, урвина* (теснац, клисура), *усјелина, уїїлина* (јама, пеїина), *уїїрина, хридиона, царина, чисїїина* (према регистру у Schütz 1957).

7.2. Поред тога што се подразумева да географски термини као општи називи не репрезентују о д р е ђ е н у просторну јединицу (нису властита имена), уочљиво је да ниједан од ових примера не репрезентује једнодимензионалне протежне ентитете типа ‘пут’, ‘речни ток’ или сл., односно, не репрезентују ентитете са каквим лако појмљивим границама.³² У „центру“ просторних ентитета типа „ина“ стоји оно што већ подразумева извесну просторност: нпр. ‘грба’, ‘под’, ‘бело’ (исп. *црквина* ‘простор који се шири око развалина цркве’ у односу на *црквишиїе* ‘место на коме је била црква’, *сїїожина* (: *сїїог*) ‘оно што држи стог сена’ или сл.). Вишедимензионалност и неодређеност / неомеђеност (непојмљивост) граница просторних предмета типа „ина“ понајбоље се показује у топономастичкој употреби тога суфикса, тј. у називима земаља и области типа *краљевина, царевина, кнежевина, бановина, десїїойовина, їокраїїина; Херцеговина, Країїина, Подгорина, Посавина* (исп. *жуїїаниїа, Жуїїања*, а не **жуїїановина* – мања управна област, обично у границама слива једне реке). То што се у многим случајевима детерминативна функција основе не назначавала посебним средствима (*-ина* се лепи непосредно на корен, исп. *језер-ина, дол-ина, лед-ина, їлан-ина, їод-ина, ред-ина, цар-ина* и сл.) могуће је, дакле, разумети као одраз тога што само *-ина* подразумева не само бездимензионалност већ и безграничност, а тиме и нужност да оно што значи основа јесте или се узима као квалитативно-квантитативна вредност, односно, као квалитатив који подразумева и квантитативност или као квантитативни појам који почива на квалитативности.³³ Мислимо на то да појмови квалитета типа *бело, црно,*

³² Етимолошка истраживања показују да у појединим топонимима, углавном хидроними (*Дрина, Расина, Солина*), завршно *-ина* није суфикс већ завршетак речи страног порекла (в. Лома 1997: 1–4). Лома (1997: 20–22) повлачи линије и између топонима са именичким *-ина* и оних са *-ина* које је по пореклу придевско сл. *-ин* (псл. *-ић*) у женском роду (тип *Сав-ина* : Сава, *Царичина* : царица), трагајући и за разликама из знатно дубљих слојева, тј. за одразима разлика између сл. **inā* < ие. **einā* и сл. **inā* < ие. *inā* у акценатским ликовима словенских топонима. Ту је и особено стање у северним словенским језицима, где *-ина* образује вредносно супротне изведенице: „деноминалне формације на *-ина*, посебно од назива за животиње и дрвеће, могу имати сингулативно или колективно значење: **zvērīna* ‘једна звер’ или ‘звериње, дивљач’, **berzīna* ‘једно стабло брезе’ или ‘брезова шума’ – у том колективном значењу подудар се, до у род, лит. *beržynas* m. ‘брезова шума’” (Лома 1997: 5).

³³ Учење да *-ина* у деноминалним изведеницама обично има аугментативну-пејоративну вредност онемогућава разумевање многих географских термина и топонима. Примера ради, да би се разумео топоним *Сузубина*, сувишна је (и погрешна) претпоставка да је ово *-ина* развијено преко придевског *-(а)н* (Радић 2003: 61): суфикс *-ина* ту долази као назнака да се квантитативни предмет простире у неодређеним димензијама и шири до неодређених граница око средишта детерминисаног са *су-зуб-* (стерп. *сугоубъ* ‘двострук’). Представљена вредност суфикса *-ина*

дубоко, *сїрмо* и сл. нужно подразумевају безобличје, а тиме и просторност, што их држи у тесној вези с квантитетима типа *їод*, *лед*, *ред*, *год*, *їор* и сл., који такође у основи имају квалитет као одређење сопственог предмета.

У том је смислу посебно илустративан географски термин *їланина* (псл. **polnina* – „највероватније конкретизирани abstr. из adj. **polnъ*“, Bezlaј 1995: *plân I*), чија се основа повезује како са придевом *їлân* (псл. „**polnъ* < ide. *polH-no*“ – глаголски адјектив из базе „**pelH, plaH* ‘razširiti, razprostranjen’“, Bezlaј 1995: *plân I*) тако и са именицом *їлân*, *-и* (псл. **polnъ*) (в. фус. 32). У истој коренској јединици препознаје се, дакле, придевска и именичка, уз примарну глаголску вредност (в. т. 7.4). Посебно је занимљиво указати на повезаност реконструисаног значења ие. базе **pelH, *plaH* (‘раширити, распрострањен’) с овде издвојеном примарном вредношћу суфикса *-ина* (в. т. 7.8): та паралела указује на могућност да су у неким случајевима (и у неком стању језика) суфикси долазили и да формално назначе категоријални тип предмета чија је основна карактеристика (овде ‘ширење до неодређених граница’) већ била семантизована самим кореном (в. фус. 43).

7.3. О томе да поједини српски народни говори још увек чувају добар осећај за назначену категоријалну вредност суфикса *-ина* сведочи начин на који је Владе Аврам, сакупљач топономастичке грађе у околини Фоче (непубликована грађа, в. фус. 55), представио разлику између географских термина *до* и *долина*. Он *дђ* дефинише као „дужи или краћи терен ограничен стрминама, било да је округластог или издуженог облика“, а *дђлина* као „дужи терен који и м а б а р ј е д н у н и ч и м о г р а н и ч е н у с т р а н у : с п у ш т а с е п р е м а п о т о к у , б р и ј е г у и с л . Д о л и н а ј е у в и ј е к м а л о н а г е т а , д о н е м о р а б и т и“.³⁴ На ове карактеристике *долине* сводива је и већина дефиниција овог термина које преноси РСАНУ, првенствено она Цвијићева: „Према величини и положају разликују се двојаке долине: међу планинама, и између коса. Прве су корутине или котлине и котари, а друге дубодолине“ (РСАНУ: *долина*).

Илустративно је и то како исти истраживач, без лингвистичког образовања, поима географски термин *їланина* и прави разлику према *брдо*, тј. *брда*: „*їланина* је назив за ненасељена подручја више надморске висине, која затварају простор на коме се налази Завајит. Планине су највећим дијелом под шумом, са ливадама које су се донедавно косиле, док се стока напасала по шумама. Планинске ливаде су обично повезани чисти простори који се у неправилним облицима провлаче кроз шумске комплексе, мада се неријетко

омогућава разумевање и многих других појава у топонимији, укључујући и преоблику топонима типа *Јагодна* у *Јагодина*, више пута документовану на српском језичком простору (в. Лома 1997: 8). Старије *Јагодна* се могло преобразити у *Јагодина* након спуштања насеља на обале Белице, што је подразумевало могућност његовог ширења до неодређених граница (исп. Радић 2003: 65).

³⁴ О томе да *до* подразумева перцептивну (не нужно и стварну) ограниченост може сведочити топоним *Долови* ‘издужена (у доњем делу сужена) ливада у *долу* који се под правим углом спушта до усека (уска долина) зв. *Проћејина*’ (з. Кушлат, с. Завајит). Множина *Долови* овде је могла доћи као знак да се тај до сједињује са другим долом типа „ина“ (*Проћејина*).

појављују и као мање, потпуно издвојене чистине, *ѝроѝланци* у шуми. За *Пођанска брда* [: *Пођани*, етник од *Пода*] – која јесу висока, али су кршевита и на њима нема ливада – неће се рећи да су *ѝланина*.“ Напомињемо да се на том простору бележе и топоними *Плѝн f* (без апелативне употребе), *Пријѝлѝнци*, *Дојњѝ Плѝни*, *Горњѝ Плѝни*, *Мѝрина ѝлѝн* и *Вѝликѝ Плѝни*, који указују на донедавно чување именице *ѝлан* и у апелативној употреби.

7.4. Описана категоријална вредност суфикса *-ина* препознаје се и по томе што само *-ина* ни данас, када је језички осећај за категоријалну вредност суфикса скоро потпуно ишчилио, у градњи тзв. аугментатива не долази као назнака величине по себи јединичних предмета повезаних са основом. Појаву да изведенице типа *људина*, *човечина*, *вучина*, *ѝсина* или *коњина* имају афирмативну (позитивну) или (аугментативно-)пејоративну (негативну) вредност могуће је објаснити само тиме што *-ина* у таквим формацијама није усмерено на предмете (на одређено, „ово“ или „оно“ тело) већ на значење основинског дела речи, са способношћу да појача (прошири) и н т е н з и т е т појединих (негативних или позитивних) сема основинске јединице. То подразумева и да се основа оваквих речи не тиче ‘једног одређеног тела (предмета)’, већ ‘одређене врсте предмета’: одређеног тела (нпр. „овог“ или „оног“ човека) може се тицати само готова формација. У суштини, кад се користи као основа изведене речи, свака семантичка јединица, укључујући и оне које препознајемо као именичке, долази као чиста семантичка (без-предметна) јединица. По свему судећи, ово је имао у виду и А. Белић када је објашњавао да ие. (и прасл.) именица **vьlčĭ* (ж.р., ‘вучица’) није могла „постати од **vьlkъ* (то се већ и из самих облика види)“ већ „од општег дела *vьlk-*“, тврдећи да о п ш т и део „има у в е к придевско значење“ (Белић 1936: 236, спац. Ј. Р.). С овим у вези стоје и давни (Аристотелови) увиди да су „друга бивства“ (општи појмови типа ‘човек’, ‘вук’) квалитети, а не „бивства“ (референцијално одређени ентитети) у пуном смислу те речи. О томе да сама коренска морфема има чисто семантичку вредност, тј. детерминативну функцију, понајбоље сведочи формација *људина* у српском језику: да основа *људ-* носи предметност именице *људи* (‘људски род, с в и људи’) изведено *људина* не би могло значити ‘људска ј е д и н к а’, већ би значило какав квантитативни предмет типа *крајина* или *говедина*. То се добро види и у квалитетима типа *јуначина* (: јунак), у којима се са *-ина* увек назначава ширење својства израженог основинским делом речи (исп. *будалина*: будала), тј. усмереност на значење основинског дела речи, а не на величину (висину) референтног бића на које се такав атрибутив примени. Назнака да се оно што значи основинска јединица простире у више димензија и шири до неодређених граница (*ѝлан-ина*, *лед-ина*, *крај-ина*, *дуб-ина*) упоредива је, дакле, са способношћу истог суфикса да назначи ширење неке од семантичких компоненти („димензија“) мотивне јединице.

Нешто друкчији склоп вредности карактерише именице типа *ѝсен-ѝѝ-ина*, које увек имају (аугментативно-)пејоративну вредност. Ту се ово *-ѝѝ-* (као и оно *-ур-* / *-ер-*, *-ес-* / *-еш-*), како код *ѝсен-* тако и код многих других основа од именица

женског, мада не само тога рода (*крав-еӣ-ина*, *кућ-еӣ-ина*, *шер̄и-еӣ-ина*, *ног-еӣ-ина*, *нож-ур-ина*, *вод-ур-ина*, *брад-ур-ина*, *жен-ӣ-ур-ина*, *ӣел-ес-ина*, *мει-ер-еш-ина* и сл.), може схватити као знак (падежни формант) да је појам „у паду“ (исп. *ӣел-е*, *ӣел-еӣ-а*; *веч-е*, *веч-ер-и*; *ма̄и*, *ма̄и-ер-е*; *ӣело*, *ӣел-ес-а*), тј. да се основа не узима као типични знак идеје повезане са датом врстом предмета, већ да носи појачан „падежни“, у оваквим случајевима општепадежни (/ неодређено падежни, атрибутивни) предзнак.³⁵

7.5. Оваква образовања су на формално-структурном плану исто што и формације типа *ӣел-еӣ-ина*, *свињ-еӣ-ина*; *храс̄и-ов-ина*, *смрч-ев-ина* (исп. *ӣел-е*, *ӣел-еӣ-а*; *храс̄и*, мн. *храс̄и-ов-и*), које репрезентују материју одређене врсте. Међутим, на категоријално-семантичком и структурно-функционалном плану разлике су велике: форманти *-еӣ-* и *-ов-/-ев-* овде носе информацију да „падежно“ употребљена основа подразумева по т и ц а њ е као вредносно одређену функцију (не „*ӣеле*“ већ „од *ӣел-еӣ-а*“, и не „*храс̄и*“ већ „од *храс̄и-*(ов)-а“), док сам суфикс носи информацију о новој категоријалној вредности изведене речи-појма: не модификованој у односу на предметност основне речи (као у *вучина*: *вук* и *женеӣина*: *жена*), већ из темеља промењеној. Дакле, не *ӣел-еӣина* (како се у описним граматикама ова формација обично тумачи), јер предмет није бивство типа „теле“, већ *ӣелеӣ-ина*, – реч-појам која репрезентује предмете типа „ина“: ‘вишедимензионални предмет неодређеног облика’, у овом случају ‘материја’, односно, ‘месо’ или ‘кожа’, ‘од телета’.³⁶ Ово говори да би се о перинтеграцији граматичког форманта *-еӣ-* и суфикса *-ина-* (о суфиксу *-еӣина* / *-урина*) могло, евентуално, говорити само код именица субјективне

³⁵ Чини се да је до разумевања *ӣадежа* као именичких облика који поред релације подразумевају и „пад“ (/ слабење) појма (превасходно „пад“ или неутралисање предметности дате именице), најлакше доћи управо на оваквим примерима – у творби речи од именичких основа. Овде се знаке тога пада јављају у много чистијем виду: у губљењу, односно промени акцента (*људ-ӣна* > *људ-ина* : *људи*), или (и) у придодавању форманта (*кућ-еӣ-ӣна* > *кућ-еӣ-ина* : *кућа*). Иначе, словенски термин *ӣадеж* (као и лат. *casus*) је преведеница грчког *πτῶσις* у значењу ‘пад’, као коцкарски термин ‘страна на коју падне коцка’ (ФАСМЕР: *ӣадеж*), те се може схватити двојако: као отклон од основног облика речи (номинатива), или као један од више видова у којима се једно (коцка) појављује.

³⁶ Формације типа *царина*, са непосредном везом именичке основе *цар-* и суфиса *-ина* (*царина*, вероватно са примарним значењем *‘царска добит, све што се на граници убере за цара и царство’, потом ‘предео на коме се убира царина’), могуће је објаснити некадашњим живим осећањем за категоријалне разлике међу појмовима, тј. подразумевањем да је појам *цар* релатив (*цар* је ‘цар’ у односу на ‘поданик’) те да уз такву основу суфикс *-ина* не може „значити“ ништа друго до ‘с в е што је намењено цару / што је у вези са *цар*’ (не може бити знак субјективне оцене, као у вези са *људ-* или *јунак-*). Одавде се лако разабера и основ разлике између *цар-ина* и *цар-ев-ина*: формантом *-ев-* у *цар-ев-ина* је назначена припадност, тј. назначено је да просторни предмет (*-ина*) в е ћ п р и п а д а цару (‘земља која припада цару’), што са *царина* није случај. Могуће је, међутим, помишљати на примат структуре **cari-na*, тј. на везу ие. придевско-именичког суфикса **-и-* типа са старим *-и-* основама, те успоставити паралелу са начином на који је објашњен развитак прасловенског суфикса *-ица* (перинтеграцијом од < **-и-ка*, в. Бошковић 1936: 59–71, уп. Лома 1997: 19–20). Формално посматрано, *царина* / *Царина* се сасвим регуларно да објаснити и преко старинског *ј-посесива* (в. Лома 1997: 7), тј. по пореклу семантички изједначити са *царевина*.

оцене, где формант има специфичну (неодређено падежну) вредносну функцију и где суфикс *-ина* не мења категоријални тип предметности мотивне јединице.

7.6. Ширење форманата типа *-еӣ-* са оваквих именица на именице субјективне оцене, где формант, неретко дуплиран (уп. *жен-ӣ-ур-ина*), постаје одговоран за негативну конотацију, разумљиво је само по себи: *ӣтеле* и *хрстӣ* су жива бића, што подразумева живот у одређеном телу, док је *ӣтелеӣ-ина* или *хрстӣов-ина* беживотна материја – безобличје и „развученост“. Ово, свакако, није у супротности са чињеницом да у многим формацијама типа *женеӣина* ово *-еӣ-* или *-уӣ-* (исп. географски термин *кор-уӣ-ина*), *-ур-*, *-ер-*, *-ес-* и сл., – служи и као дистинктивни знак према ж.р. придева изведених од истих основа суфиксом *-ин-* (*жен-ин-а*).³⁷

7.7. По моделу појмова типа *долина* и *ӣӣӣомина* лако су се могли формирати и сви остали појмови уобличени квантитативним суфиксом *-ина*. Као што је од квалитативно-квантитативног појма *леӣ-о* настало *леӣ-ина* ‘све што се убере током једног лета (квалитативно и квантитативно неодређен принос)’, тако су и сви остали појмови са *-ина* настајали везивањем тога суфикса за основе са (релативно-)квалитативно-квантитативним вредностима (*бел-ина*, *цркв-ина*, *цар-ина*, *цар-ев-ина*, *за-куӣ-н-ина*, *дом-ов-ина*, *ӣтелеӣ-ина*, *буков-ина*).

Свим појмовима квантитета који се на плану израза уобличавају суфиксом *-ина* заједничко је то да им у предметној сфери стоје (1) ентитети који се у физичкој сфери простиру у више димензија – без јасних граница, мера и без одређеног обличја (*ӣланина*, *ледина*, *коӣлина*, *вршина*, *ӣаљевина*, *буковина*, *говедина*, *леӣина*), (2) ентитети из метафизичке сфере који сами по себи подразумевају бездимензионалност, немерљивост и безобличје (мере „предмета“ типа *година*, *врућина* и сл. нису појмљиве без нарочитих мерних помагала, исп. *обданица*: дан), а тиме и ирелевантност мера (појмови димензија типа *дубина*, *висина*, *ширина*, *количина*, *величина*, *ӣежсина*, *зайремина*) и димензија (*исӣина*, *белина*, *сӣарина*, *оморина*, *својина*, *ӣуђина*). (3) Исти тип вредности суфикс *-ина* задржава и онда када је усмерен према значењу, а не према предметности појма, – у секундарним формацијама које подразумевају амплификативност (ширење значења основинског дела речи) и субјективну оцену (афирмативност – *људина*, *вучина*, или пејоративност – *мајчина*, *женеӣина*, *кућеӣина*), а не промену категоријалне вредности мотивне речи.

7.8. У закључку би се могло казати да суфикс *-ина* категорише предмете који се вишедимензионално шире и безгранично простиру, и то најпре у (1) просторној (физичкој) сфери, потом у (2) метафизичкој, и најзад, (3) у семантичкој сфери, неутралној на

³⁷ Према српском *женеӣина* стоји „немачко *Frauenzimmer*, што је сложеница која изворно значи ‘женска соба, соба за жене’ (А. Лома, усмено). Показује се, дакле, да у појединим ие. језицима овакве семантичке еквиваленте карактерише и изванредан вид структурно-семантичке еквиваленције.

разлику физичка || метафизичка сфера.³⁸ Он, дакле, собом непосредно назначава предмете који се у неодређеним димензијама шире до неодређених граница пратећи ширење карактеристика представљених основом речи. Могло би се рећи да овај суфикс подразумева уважавање деловања центрифугалних сила у конституисању предмета, односно, уважавање утиска (или фикције) да на конституисање датих предмета утиче деловање таквих сила.³⁹

8. Суфикс *-ица*

8.1. Супротно формацијама са *-ина*, које као географски термини представљају вишедимензионалне ентитете утопљене у простор (означавају саму матрицу или оно што је утопљено у њу), формације са *-ица* по правилу представљају ентитете који се из простора издвајају као (1) оно што се протеже у једној димензији (линија, коридор), или се (2) издваја као део уоквирен лако уочљивим (или лако појмљивим) границама. Типолошке разлике између ентитета које репрезентују формације са једним или другим суфиксом могу се разумети као разлике које су назначене самим суфиксима. Тип предметности коју суфикс *-ина* изражава (димензионално неодређено и просторно неограничено простирање, а потом и бездимензионални, бестелесни или „апстрактни“ ентитети) даје му слободу да се веже за све типове основа (нпр. *својина*, *исјина*, *количина*), док тип предметности коју изражава суфикс *-ица* (димензионално одређен и просторно ограничен ентитет) захтева основе које омогућавају да се та одређеност изрази. Стога суфикс *-ица* своју вредност најчешће остварује уз придевске, глаголске (од глагола несвршеног вида партиципске, исп. *йреорица: орница, ораница*) и именичке основе, при чему и овде основа има детерминативну функцију (одређење и идентитет предмета типа „ица“), док се суфиксом назначава категоријални тип предмета (тип квантитета) коме се дато својство приписује. Реалије типа ‘река’ и ‘пут’, уз примере *низбрдица* и *узбрдица*, говоре да *-ица* примарно назначава ‘просторну јединицу у чијем се оквиру одвија одређено усмерено кретање’, што, ако суфиксе *-ица* и *-ина* посматрамо у

³⁸ Управо је ова неутралност могла омогућити да се формације са *-ина* схватају час као аугментативи (знака да је проширен сам предмет, одређено тело), час као пејоративи или афирмативи (знака да је „проширена“ нека сема).

³⁹ По разлици ‘центрифугално’ – ‘центрипетално’ као супротност суфиксу *-ина* у српском језику стоје суфикси *-j*-групе, који подразумевају прибирање, тј. тежњу према средишту (*Подунавље, Подриње, йобрђе*), па отуда и збирност (*йрње, цвеће, дрвеће*), присвајање, припадање, приписивање, потицање (*моје, Бања Лука, Добрања, Цроче, козје млеко*). (Тезу да би се сви суфикси *j*-типа могли свести на једну основну вредност изнели смо у Радив 2011б: 204–205). У контекст разлике ‘центрифугално’ – ‘центрипетално’ могли би се ставити и многи географски термини: нпр. *крчевина* и *йаљевина* (везани за ‘ширење до неодређених граница’) би могло стајати у односу са ‘крчење’ и ‘паљење’ (‘безвремено и свеобухватно „збрата“, опредмећена радња’). Примери типа *дрењина* говоре да спој суфикса *-j*- и *-ина* подразумева поништавање те разлике: овакав редослед суфикса изражава ‘потицање / „припадање“ + мноштво’.

пару, указује на њихову дубинску повезаност са категоријама *КУДА* и *ГДЕ*, те и са разликом акузатив – локатив (*иде у школу – у школи је*).

8.2. Примат се, по свој прилици, мора дати категоризацији физиографских објеката који се из простора издвајају као једнодимензионални протежни ентитети, тј. као коридори типа ‘водни ток (река, поток)’ и ‘пут’, који линеарно секу предеону матрицу: *бисџирица, брзица, бујица, бујавица, њојица; њониквица* (исп. *Поникве*, име села), *њонорница, њиочница, грабица* (: *граба* ‘ров, речно корито’); *улица, бљечкавица* („пут по ком је жидак као, те се бљечка кад се иде“) (SCHÜTZ 1957, регистар; ŠIC 1994).

На примат ове вредности указује то што су имена мањих река (краћи стални токови) у свим словенским језицима (и многа имена река на просторима које су у прошлости насељавали Словени) најчешће образована управо помоћу суфикса *-ица* (тип *Белица, Црница, Брзица, Сџуденица, Моравица*). Ово се, дакле, односи како на јужнословенске језике, где је *-ица* изразито продуктиван именички суфикс, тако и на источнословенске и западнословенске језике, где има слабу или знатно слабију продуктивност (нпр. не учествује у моцији рода, деминуцији, творби *nomina loci* типа *учионица* и сл., в. Бошкових 1936: 77–151). То што се овим суфиксом граде имена краћих водних токова, а не и великих река (исп. *Морава, Дрина, Ђехојина, Сава, Босна, Дунав, Дон, Москва*), указује на вероватноћу да је то „*ица*“ примарно назначавало ‘ограничен и издужен ентитет’, тј. ентитет чије су обе димензије, дужина и ширина (извор – ушће + обале), биле познате његовим именоватељима.

8.3. О примату те вредности још боље сведочи општесловенско *улица*, које су као „културну“ реч од Словена преузели и народи који су се доселили међу њих, односно, живели са њима (Мађари, Дакорумуни, Арбанаси; Скок 1972: *ulica*). Сагласно устаљеној пракси да се формације типа *улица* (именичка основа + *-ица*) тумаче као деминутиви, ту именицу Скок дефинише као „*sveslav. i praslav. deminutiv*“, указујући при том на њену повезаност са „*stcslav. ula* ‘Gasse, cesta’“ (исп. „*праслав. *ula*“, ФАСМЕР: *улица*), које је „*bez deminutivnog sufiksa*“. Као потпуну паралелу томе *ula* (или **ula*) Скок наводи само „*arm. ul, uli* ‘put’“, мада има и одредницу „*ulak* ‘kurir, tatarin, glasonoša’“, коју тумачи као „*balkanski turcizam*“ („*tur. ulak* ‘Eilbote’“, Скок 1972: *ulak*),⁴⁰ неповезан са *улица*. Рекло би се, ипак, да значење речи *улак* говори да би се и она сасвим регуларно могло извести из псл. **ula*. Значење ‘гласноша’, тј. ‘онај ко преноси глас од једне до друге тачке’ (за творбену структуру уп. *Фòчàк, лèвàк, њèшàк*, за акценат в. фус. 40) би истовремено могло бити и добар показатељ разлике између *улица* ‘пут који подразумева раздаљину између две одређене тачке: полазне А и завршне Б’

⁴⁰ П. Скок без резерве узима Вуков акценатски лик, иако се чини да мелодија стиха *Посла Јанко два лака улака* (Вук 1852: *улак** – звездица је знак претпоставке да је реч турског порекла) тражи другачији изговорни лик: *улак* или *улак* (*двà лàкà улакà*). Исп. и потврде *Па му добар улак ојџиравио, И њосла му улак* ‘за сердара, „Ејџо њеби два моја улака!’’, *Од улака Марко зайочео, Даје улак суљџану фермана, Пак се улак ончас њоврајџио* (<http://www.monumentaserbica.com/epf/>).

и *йуѝй* ‘протежни ентитет неутралан на постојање полазне и(ли) завршне тачке’ (исп. *улак*: *йуѝйник*, *йуѝйник намерник*).

Има основа за претпоставку да је само *ула* значило ‘пут (/ кретање)⁴¹ од полазне, просторно одређене тачке *A*, до завршне, просторно неодређене *X*’, на шта може указивати управо *улак* ‘курир, татарин, гласноша’. Ако је то ‘онај ко носи поруку од почетне тачке *A* до циљне, често просторно неодређене (унепред непознате) тачке *X* (нпр. одређена особа на ратишту), онада постаје јасна и веза између „*ула* ‘Gasse, cesta’“, на једној, и *ул*, *улјаник* ‘кошница, пчелињак’ (в. Скок: *улјаник*),⁴² на другој страни: пчелин пут до цвета такође подразумева „познату“, тј. просторно одређену полазну и неодређену циљну тачку. То би истовремено био и најјаснији показатељ развоја основних категоријалних вредности суфикса *-ица*: ‘линија у простору која се пружа између две одређене тачке’ → ‘ентитет у оквиру кога се одвија кретање од једне до друге одређене тачке’, а потом и → ‘(затворен) простор у коме се одвија кретање’.⁴³

8.4. Дакле, формације са *-ица* репрезентују ентитете који се из предела лако издвајају (у пределу лако учевају) као једнодимензионални ентитети који секу предео, тј. линеарно се протежу кроз предео од тачке *A* до тачке *B*: (1) корито којим вода тече од извора до ушћа или понора (ток воде од тачке *A* до тачке *B*); и (2) пут који повезује две просторно одређене тачке, односно, пут

⁴¹ Метонимијски језички механизми утичу на то да јединица *йуѝй* истовремено значи ‘линија“ у простору’ и ‘путовање’, тј. ‘човеково кретање са одређеним циљем’ (исп. *Идем на йуѝй*). У сличном односу стоје и појмови *река*, *йойок*, *извор* и сл. на једној, и *вода* на другој страни: ово *река* истовремено значи ‘корито’ (исп. *Сува река*) и ‘вода која тече коритом’.

⁴² На некад повезано поимање *улице* као људског пута (исп. *живоѝни йуѝй*) и речних токова типа „ица“ (исп. у *йоку живоѝа*), на једној страни, и појединих аспеката живота пчела, на другој страни, указује и етимолошка веза између општесловенског *rēka* (← ие. **roi-qa*) и *ројь* (Скок: *rijeka*, Белић 1949: 101; исп. и мак. *йорој* ‘бујица’). Остављајући по страни улогу основинског вокала, разлика између субјеката појмова *ројь* и *rēka* могла је бити назначена суфиксом: са *-j-* је могло бити назначено збирање (дејство центрипеталних сила) а са *-ka* „јединичност“, тј. визуелна издвојеност просторног елемента.

⁴³ Ако псл. **ula* заиста стоји у вези са гр. *αὐλὼν* (Фасмер: *улица*), тј. „lat.-gr. *aula*“ (Скок: *ulica*) – речима које репрезентују једнодимензионалне, затворене или на неки други начин ограничене просторне ентитете (исп. топоним *Улица*, т. 9.2.3), – могло би бити да је само *ула* подразумевало у свему исту вредност као и *ulica*, тј. да је *-ica* придошло као чисто формална назнака категоријалне вредности коју је већ подразумевало асуфиксално **ula* (уп. етимолошки налаз да је у „slov. *ûľ* [...] ‘košnica’ [...] ‘šuplje drvo’” сачувано „prvobitno ie. značenje (ie. **aulo-s* ‘šupljina po đuljini’“; Скок: *улјаник*, спац. J. P.). Сасвим је логично претпоставити да је ново стање језика (кад су се различити категоријални типови појмова почели формално, тј. суфиксима назначавати) захтевало да се суфикси придодају и коренима који су као неизведене самосталне јединице (речи) подразумевали исту категоријалну вредност (в. сличну могућност за *-ина* у *йланина*, т. 7.2; исп. претпоставку о асуфиксалним и суфиксалним придевима типа **бурь*, **бурьнь*, Белић 1941: 58). Са више су аспеката занимљиви примери попут пољског *wąsénica* ‘гусеница’ (!) са дем. *wąsionka*, за које Белић (1901: 11) запажа да „немају више деминутивно значење пошто представљају основне облике, нпр. [...] **wąsêna*“ (или **wąsь*), док, „насупротив томе, остали облици јесу деминутиви јер чувају старо значење које су имали док је још постојао основни облик“. Ово тумачење говори да *-ica* у *wąsien-ica* и није могло доћи као деминутивни суфикс (деминутив је творен суфиксом *-ka*), већ као формална назнака за ‘издужено тело’.

којим се креће човек од полазне до циљне тачке (А → Б). Као ентитети који пресецају простор и стога бивају лако препознатљиви, водни токови су били и остали важни не само као извор живота, већ и као трајни и поуздани оријентир у простору.⁴⁴ Чињеница да ентитети типа ‘стални водни ток’ и *улица* по својој суштини подразумевају динамику и усмерено кретање, морала је утицати на то да суфикс *-ица* од својих првих предмета (а не од творбених основа) задобије још једну, по свој прилици секундарну вредност. У тој се вредности (‘активност у оквиру ограниченог простора’) показује дубинска повезаност суфикса *-ица* са категоријом *куда*, која у савременом српском језику на највишем (категоријалном) плану обједињује *ОВАМО* (циљ) и *ОВУДА* (путања кретања).

8.5. Представљена категоријална вредност суфикса *-ица* лако је могла послужити као основа из које су произилазиле и ланчано се низале све остале његове вредности у географској терминологији и топонимији, али и у српском језику уопште. На првом се месту издваја вредност (1) ‘део предела који се протеже поред, између или у оквиру одређених, мање или више јасних граничника’, типа *вододелница*, *џобрежница*, *џобрдица*, *џоробрница*, *џреседлица*, *џрибрдица*, *џодводница* (SCHÜTZ 1957, регистар) и (2) ‘део предела издвојен на основу смера посматрања (кретања погледа)’, тј. из једне перспективе посматран део предела типа *нанижница*, *низбрдица*, *узбрдица*, *низгорица*, *низдолица* (SCHÜTZ 1957, регистар). У свим овим примерима суфикс *-ица* се везује за основе које поред јединица са квалитативно-квантитативном вредношћу садрже и јединицу са релационом вредношћу: основе са префиксом (*џо-ребр-ица*, *низ-брд-ица*: релатив + квалитет-квантитет + *ица*) или вишеструко сложене основе (*водо-дел-н-ица*: квантитет + релатив + квалитатив + *-ица*).⁴⁵

Независно од начина издвајања предеоног ентитета, наведене формације префиксално-суфиксалног и сложено-суфиксалног творбеног типа репрезентују ентитете са једном јасно назначеном димензијом (дужина или смер посматрања) и са најмање два лако појмљива граничника, односно, перцептивно издвојиву површину која се пружа по средини или у граничном делу веће предеоне целине репрезентоване јединицом из основе (*џобреж-ица* : брег, *џоробр-ица* : ребро, *џрибрд-ица* : брдо, *џодводн-ица* : вода). Сви овакви случајеви подразумевају трочлану релацију типа: гранична „тачка“ *A* (/ линија *a*) – ентитет „*ица*“ –

⁴⁴ Како увиђа Касирер, „prave osnove i bitne crte slike sveta jezika, kao i pimitivne mitske slike prirode, određene su odražavanjem ne objektivne sredine, nego vlastitog života i vlastitog delanja. Čovek, takoreći, sazreva za proces označavanja tek zahvaljujući tome što se njegova volja i delanje usmerava na jednu tačku [...]. U toku svesti, koji je, izgleda, inače jednoličan, sad nastaju talasni bregovi i talasne doline: formiraju se pojedinačni dinamično naglašeni sadržaji oko kojih se grupišu ostali. A tek tako je pripremljeno tlo za one koordinacije na kojima počiva dobijanje bilo kakvih 'obeležja' logike jezika i sažimanje u određene grupe tih obeležja; tek tako je data osnova na kojoj se mogu obrazovati kvalifikativni pojmovi jezika“ (Kasirer 1985: 213–213).

⁴⁵ За наш приступ је небитно питање да ли у географске термине треба укључивати појмове који почивају на посматрачкој перспективи (просторни ентитет „*ица*“ који се пружа од посматрачке тачке *A* до линије *b*, са релацијом која је назначена префиксом).

гранична „линија“ *б*. Дакле, и ентитети овог типа се протежу између две појмљиве граничне „линије“, при чему је њихова дужина зависна од дужине њиховог корелатива (дужина *њоробрџице* је зависна од дужине ‘ребра’, *низдолице* од дужине ‘дола’ и сл.). Јасно је, дакле, да су, са категоријално-предметног аспекта гледано, занемариве разлике између оваквих просторних ентитета и оних типа ‘река’ и ‘улица’.

8.6. Из чињенице да ‘река’ (као и ‘улица’) поред бочних граница (обала) подразумева и одређен почетак (извориште) и крај (ушће), да није одређена само по димензији простирања, већ је ограничена (одређена) и по ширини и по дужини, – свакако проиходи и једна од унеколико модификованих категоријалних вредности овога суфикса: назначаване да у предметној сфери стоји ‘ентитет који се простира у границама испољавања или постојања статичног или динамичног својства исказаног основом’. То својство по пореклу може бити природно, када се обично исказује придевским основама, или бити последица дејства људског или неког другог живог створа, када се чешће исказује глаголским основама, углавном партиципским: *голица*, *киселица*, *лиџица*, *љуџица*; *леденица*, *јаловица*, *џиџијавица*, *дубравица*, *џешевџица*, *смоница*, *муљница*, *џрускавица*, *џјелица*; *џоџрица*, *џреорица*, *џреложница*, *џониклица* (удубљење у красу), *угарница* (исп. *орница*, *ораница*); *горица*, *сиџиногорица*, *главица* (SCHÜTZ 1957, регистар, и ЏиС 1994).

На путу кретања суфикса *-ица* од *Белица*, *улица* и *ораница*, до *белица* (трешња), *учионица* и *косачица* (направа), не стоји ниједна препрека: увек је реч о одређеним јединичним ентитетима који се из предела или из света осталих реалних предмета издвајају својим јасним „границама“, а тиме и својеврсним обликом.

8.7. Посебно су занимљиви примери формација са именичким основама (исп. *џоробрџица*, *џобрежџица*), које се у науци обично тумаче као деминутиви. Међу терминима се бележи сложено-изведено *сиџиногорица* (квалитатив-релатив + квалитет-квантитет + *ица*) и изведено *горица*, које се на јужнословенском простору јавља као чест топоним. Ти примери су упоредиви са *сиџран-ица* (: страна) или *ручица* (‘део различитих предмета’: рука). Наиме, као што *сиџраница* није ‘мала страна’ (исп. лева – десна страна, предња – задња страна, источна – западна страна, мушка – женска страна и сл.), већ ‘страна исеченог, тј. сечењем ограниченог листа папира’, тако и *сиџиногорица* не може бити ‘мала ситна гора’ (дем.) нити ‘мала површина под ситном гором’, већ ‘део предела ограничен простирањем ситне горе’.⁴⁶ Јасно је стога да ни *Горица* није могло настати као деминтив од *гора* ‘мала гора’ (исп. „*gorica* demin., potvrđena као

⁴⁶ Сви знамо да *ручица* (нпр. у аутомобилу, на шерпи, чаши или сл.) није ‘мала рука’ већ део неживих ствари чије се именовање заснива на преносу само једне семе појма *рука*, тј. на једној издвојеној и наглашеној („издуженој“) семи релатива *рука* (‘за шта хватамо предмет’ – *ручица* на аутомобилу, *ручица* / *ручка* на шерпи).

toponim od 1059“: Šic 1994: 31), већ као ‘предео у границама простирања горе’.⁴⁷ Ово говори и да је *Подгорица* могло доћи као одређење за простор *їод Горицом* или за некако ‘ограничен простор *їод гором / горама*’, док је *Подгорина* (назив области, Ваљевска *Подгорина*) највероватније подразумевало ‘простор који се *исїод горе* шири до неодређених (менталном сликом неухватљивих) граница’. Недавна обилна изливања реке Саве (мај 2014) боље од свега сведоче о томе зашто се подручје уз ту реку уобичајено назива *Посавина*, а тек где-где и *Посавље*: ово *По-сав-ина* вероватно одржава народно знање да у време великих киша Сава није центар који сабира воде (није *Посавље* ← *їо-сав-је*) већ је центар из којег се воде разливају до неодређених граница.

8.8. Под вредност ‘простирање у јасним границама испољавања датог својства’ лако се подводи и вредност ‘простирање у границама одређеног облика или слике’. Наиме, семантичком моделу *горица* у основи одговара и термин *главица* (: глава), који је „od 14. veka posvedočen u značenju ‘breg’“ (Šic 1994: 30), а који Шиц (и не само он) такође тумачи као деминутив од *глава* „glava, vrh, brdo; izvor reke“.⁴⁸ *Глава* је, међутим, релатив-квалитет који примарно подразумева положај (однос по положају), тј. горњи или највиши део у неком „пределу“ (*глава* као ‘глава човека’, ‘брдо на највишој надморској висини’ у одређеном пределу – ‘врх или *глава брда*’, ‘извориште или *глава реке*’ и сл.). Са аспекта антропоцентричне свести, *глава* мора подразумевати и одређен облик (оно што је округласто, облика лопте или полулопте), што је вредност која је могла произвести формацију *главица* ‘простор ограничен обликом, или „сликом“ главе’.⁴⁸ Стога, за разлику од *глава*, формација *главица* подразумева неосетљивост на положај, а тиме и немогућност да се веже за ‘глава реке’. То, уједно, разумљивом чини појаву да *Главица* именује делове релјефа на нижим и вишим надморским висинама истог предела. Уосталом, у таквој вези са ‘глава’ (пренос на основу облика, а не по положају) стоји и *главица купуса*, *лука* или сл. (исп. *глава ексера*, *глава їородице*, никако **главица ексера*, **главица їородице*).⁴⁹

8.9. Дакле, вредносне компоненте суфикса *-ица* у географској терминологији и топонимији могуће је свести на три основне: (1) издвајање ентитета из предеоне (основинске) матрице, (2) једнодимензионалност и (3) ограниченост. Вредносна компонента (4) ‘динамичност’, коју суфикс *-ица* спорадично носи и

⁴⁷ На пресудну важност јасних граница простирања посебно уверљиво указују топоними *Њивица* (њива ограничена ливадама и воњњаком) и *Шумица* (шума ограничена ливадама), в. грађу, т. 9.3.

⁴⁸ С овим у вези стоји и могућност да су поједини топоними мотивисани визуелном сличношћу предеоне јединице са обликом (или „сликом“) главе других живих бића (нпр. *Медвећа глава*, *Клеца глава* – „брдо налик на главу медведа одн. кљусета“, Лома 2013: 240).

⁴⁹ Као паралела (и својеврсна супротност) географском термину *главица* стоји *главина* (нпр. за планину Триглав се каже да је „расјечена у три *главине*“, „Сицилија... има три *главине* избочене на море“, РСАНУ: *главина*, 3.а), које се везује за делове изразито пространих географских целина (исп. *главина* као средњи део точка, Исто, 2).

у овој сфери именовања (исп. *узбрдица*, *низгорица* – смер посматрања), могла му је придоћи од првих издужених предмета које он непосредно назначаваша (‘краћи водни ток’ и ‘ул-ица’).

Управо су ове компоненте могле послужити као основ развоја свих осталих вредности овога суфикса у српском језику (и осталим јужнословенским језицима) и бити основ да се суфикс *-ица* преноси и у битно другачији предметни свет. Компоненте ‘издвојено’ и ‘ограничено’ су давале могућност да се примена овога суфикса креће од именовања као представљања одређених врста предмета (*веверица*, *мајица*, *мајерица*, *сламарица*, *јосланица*) или одређења по нечему издвојеног комплекса јединки дате врсте (*јијаница*, *вучица*, *сјарица*), до именовања као личног имена (*Милица*, *Добрица*, *Радојица*, *Томица*) или ситуативне ознаке референцијално одређене јединке (референцијално примењиве форме типа *чобаница*, *јродавачица*, *јосланица* ‘жена посланик’). Према јединици која се у јасним границама издваја као део одређеног ‘предела’ (нпр. *Белица* или *Њивица*) стоје одређена јединка или комплекс који се на врло сличан начин издвајају из другог и другачијег ‘предела’. У основи су на то сводиве и ознаке ситуативно одређеног лица донедавно употребљаване искључиво у референцијалној функцији (нпр. ‘ово’ или ‘оно’ женско лице непознатог нам личног имена издвајамо из ‘предела’ познатог нам као ‘продавци’ са *јродавачица*).⁵⁰ Важно је још једном подвући то да и з д в а ј а њ е ентитета у пределу не подразумева одвајање или деобу у физичком смислу (типа деобе јабуке на два дела), нити, пак, деобу у метафизичком смислу (‘одвајање’ особине *бело*, *белина* од предмета типа ‘снег’), већ само издвојено посматрање ентитета који са матрицом из које се издваја и даље чини једну природну целину.

III. Суфикси *-ина* и *-ица* у топонимији

9. Издвојене вредности суфикса *-ина* и *-ица* посебно се добро препознају у топонимији, где је, како је и очекивано, приметна већа заступљеност суфикса *-ица*. Да бисмо илустровали то стање, послужићемо се двама различитим врстама извора.

9.1. На првом је месту Бањска хрисовуља – драгоцен историјски извор чију је топонимију систематски истражио, речнички уредио (око 650 одредница) и са разних аспеката обрадио А. Лома (2013). Представљајући вредност самог извора, Лома (2013: 16) запажа да Бањска хрисовуља (БХ) ‘отвара најшири увид у топографију језгрених српских земаља преднемањихког доба’ и да ‘у поређењу са свим осталим старосрпским изворима пружа најбољи узорак старосрпске топонимије, и по ширини захвата и по квалитету записа’. За нас је нарочито важно запажање да за поједине делове старосрпског простора, као

⁵⁰ Вредностима суфикса *-ица* (и *-ина*) у сфери квантитета ‘људи’ (/ ‘друштво’) посебну пажњу посвећујемо у Радип 2014.

што су „горњи Ибар, Косово, Рашка, северна Метихија, горње Полимље, Зета“ – БХ пружа „драгоцене исечке локалних микротопономастичких система“, и то не у оквирима одређених просторних целина, већ „путем подробних омеђења“ (Лома 2013: 17).

Судећи по томе, већина топонима посведочених у БХ представља локалитете у граничном појасу, тј. „линије“ и „тачке“ у простору помоћу којих се представљају („цртају“) и правно утврђују међе манастиру дарованих поседа (в. Лома 2013: 15). Ако су тачни наши увиди у базичне вредносне односе суфикса *-ица* и *-ина*, било би логично очекивати да у функцији назива таквих географских објеката (линеарна протезања типа река или поток, врх или страна издуженог брда, као и друге јасно издвојене јединице у простору – уп. „тачке“ типа стабло, камен, извор и сл.) буду знатно заступљеније формације са *-ица* од оних са *-ина*. И доиста, топонимија БХ, са преко педесет топономастичких формација на *-ица* и мање од десет на *-ина* (5: 1),⁵¹ уверљиво потврђује такво очекивање:

-ица: Бџла водица, Добра водица, Бисџирица, Брџеџирица, Главица, Змијна главица, Главичица, Горица, Грбавица, Гуџијавица, Дџбр’евџијица, Добруџица, Жрџновница, Јасиковица, Јелаџница, Каменица, Суха каменица, Камыџница, Кознице, Коџиџица, Комариџица, Лиџовица, Луџеџица, Микуџиџица, Моџиџаница, Мрџиџица, Оџавиџица, Планиница, Прџровнице, Присоџница, Прудџиџица, Ракиџовица, Расџџџница, Рыбница, Свиџиџица, Селџаница, Сенице, Сиџиџица, Скробоџица, Смрџковица, Сиџмоглаџнице, Сиџуденица, Сумеџница, Трновџиџица, Уџица, Липова уџица, Хмеџница, Хромица, Хроџалица, Цркџице, Шџиџирица.

-ина: Бџваревина, Врановина, Воџиџиџина, Дрџсковина, Планина, Суха џланина, Рудина, Рудине, Слаџина.

9.2. Другу врсту извора чине савремени спискови топонима потврђених на одређеним географским целинама као називи просторних јединица неједнаких величина, облика, природних карактеристика, значаја итд. И у тако пописиваној топонимији формације са *-ица* су сразмерно заступљеније од оних са *-ина*, што је такође објашњиво разликама у категоријалним вредностима тих суфикса (уп. т. 6.3): у процес топонимизације, који подразумева именовање просторне јединице са мање или више одређеним границама, лакше улазе образовања која означавају предмете типа „ица“, тј. предмете ограничене простирањем карактеристике изражене основом речи.

Илустрације ради, навешћемо потврде топонима са *-ина* и *-ица* у три просторно удаљене географске целине на српском језичком простору: топонимија

⁵¹ Ако би се за основу овакве рачунице узимала сва поменућа места (збрајали се истоимени локалитети, в. нпр. Бисџирица), вероватно је да би разлика у корист суфикса *-ица* била још израженија. Ипак, корисније би било посматрати само микротопониме међаше, тј. из анализе искључити ојкониме, хорониме и сл. (целине које се омеђавају).

Појчица, Шишевица; Барица, Врбице, Главица, Градиница, Грденица / Грдиница, Косица, Ливадица.

-ина: *Градине, Долина, Ледина, Падина, Пећине, Пишиљина, Планина, Рудина, Слајина, Сјублина, Урвине, Ујрина; Крчевина, Пожсеревина, Риљевина, Трлине, Тршевина, Сечина, Трештина; Градине, Крсиојујина, Подрумина, Црквина; Новина, Бајалчина; Јагодина, Сугубина, Праћина; Бучина, Вирина, Језерина, Ливадине; Грајчина, Изворчина, Ливачине, Моравчина, Њивејине, Градинићина.*

9.2.3. Село Завајит (Фоча)

Завајит је обједињујући административни назив за села *Завџит* (поред истоименог засеока, чине га „села“ *Крш, Лџке, Пџда, Кушлај, Раџан, Присџе, Рџда Главица и Ограде*), *Мирић* (са засеоцима *Клињци, Дубрава, Брџжине, Камењак, Пџбрњица, Кџлибе, Пџдџај, Јармић, Јасић, Рајџљевна, Врџнић, Брџдо, Граџац, Орњице*), *Кунџр, Пуџишић* (*Горњџ и Доњџ Пуџишић*), *Тохџљи* (муслиманско село које чине засеоци *Аџровић, Оџџр, Ајџмачић*), *Злајинџ Бџр* (са засеоцима *Приџбинић, Каџмањача, Гњџле, Сџиуја, Прџзор, Чуџљковина, Дољине, Пеџуре, Дџвџгџла и Лџџкава*) и *Фалиши* (са засеоцима *Дојџњџ Фалиши, Горњџ Фалиши, Дубац и Каџџино Брџдо*).⁵⁵

-ица:

Бџрица – шума у дијелу Доњег Корлата (кажу да нема бара); барљиво уже подручје, ливада; ливада, барљиво тло; *Бџрице* – ливада у Хумићу, на благој удолини испод ње има више мањих мочвара; шума испод извора зв. Љесковац; ливада у Кућетинама; коса (попречна), мање барљива ливада.

Бџзданица – шири простор обрастао смрчевом шумом на ком постоји јама безданица. Није испитана.

Бџрјанице – ужи простор, пашњак (некад орато).

Брџсница – ливада у Хумићу (тамо данас има боровњака, али не и бруснице (*брџсница* – ситно растиње слично боровњаку, са црвеним плодовима).

Вџџишица – стрма ливада увучена у шуму, уз пристранак поред долине.

Вџџице – ливаде на којима се налази једна кућа, изнад Љутнице.

Главица – благо заобљено брдашце поред Дупца; коса са мањим округлим брдом на врху; ливаде на брежуљку; ливада на брду, каменито; *Рџџда Главица* – заселак („село“) на стрмој падини; *Рајџљева главица* – простор изнад Вршина, храстова шума; брдо између Мрамора и Јованова гувна; *Главице* – брдашце обрасло ситним жбуњем, шикара.

Гњџлавица – некад њива са плодном гњилавом земљом, тешком за обраду.

Горџишица – њива у којој је била крушка „горутица“.

⁵⁵ Грађу из заселака Кушлат и Ограде бележила сам са својим оцем Јоком Аврамом (1929-2006) и ујаком Неђом Матовићем (1940), док је већину грађе прикупио Владе Аврам (1952) током 2010. године, по налогу и инструкцијама Одбора за ономастику САНУ. За ову прилику уз топониме наводим опис именованих објеката, без потпуне локализације.

- Зàгàјница* – увучена ливада, у долини испод Рашћа (изнад Баре); ливада у долу, дијелом увучена у мањи смрчев шумарак.
- Зàједница* – воћњак фамилије Калајџић (некад, вјероватно, заједничко власништво издијељених породица).
- Каòнице* – стрм терен обрастао смрчевом шумом.
- Кòзàрнице* – стрмина поред Прибоја (било трња и крша).
- Кòњ̀ушнице* – шири локалитет, ливада и шума (равнији простор).
- Кр̀мàрница* – некад њиве, данас млада густа смрчева шума, у долу близу села (: кр̀ме, назив за објекат у коме се чувају свиње данас је *кр̀мèй̀ар*).
- Кр̀й̀ице* – мањи дио Шљивања.
- Лàднице* – више мањих ливада у долу, окружене буковом шумом.
- Лàй̀ице* – ливаде у долу.
- Лучица* – ливада поред Фалишког потока, више Луке; ужа ливада поред Лисине, по хоризонтали мало увучена у шуму.
- Љ̀уј̀ница* – притока Таре, мања река.
- Њ̀ивица* – омања, уздужно положена њива изнад Језера, била окружена воћњаком и ливадама; некад мање њиве, сада воћњак (*њ̀ивица*, дем. за *њива*).
- Òградица* – ливада, кошено.
- Òрнице* – заселак; *Òрнице* – ливаде и њиве изнад Присоја; ливада, шири локалитет, у шуми испод Лучевог брда.
- Панд̀урица* (*Дòј̀њà* и *Гòр̀њà Панд̀урица*) – кршевит простор, данас под смрчевом шумом (некад био само крш).
- Пај̀рај̀ице* – ливада, некад кошено.
- Пис̀кавица* – брдо више села, под ливадама (некад и њивама). На страни која се спушта према селу земљиште је „гњилаво“ и влажно; *Пис̀кавице* – ливада, шири локалитет у дијелом барљивом пристранку.
- Пòбр̀ница* – заселак са 2 куће (Мирићи). Зараван, околне ливаде и њиве.
- Пòлице* – дио Бријега са степенасто наслаганим, по врху заравњеним стијенама.
- Пòй̀крàј̀ница* – ливада изнад Тарског бријега (по дужини је са једне стране Рајово селиште, а са друге Баре).
- Пòй̀куњ̀ица* – повртњаци испод сеоских кућа; простор на благо нагнутој заравни испод пута кроз село. Ту су некада били сеоски „вртови“, тј. повртњаци; ливада, некад њиве испод Матовића кућа (Горњи Фалиши); ливада у пристранку испод кућа на Кадину брду, некад орато; ливаде под воћем испод орничких кућа, некад орато; ливада у широј равној коси изнад Чазбине; ливада, некад повртњаци испод кућа; биле њиве, сад ливада; *Пòй̀куњ̀ице* – на сјеверној страни испод села, њиве и ливаде; њиве (повртњаци и воћњаци) испод кућа засеока Раван. *Изà Пòй̀куњ̀ицè / За Пòй̀куњ̀ицòм* – доњи дио Брда, уз Поткуњицу.
- Прèчица* – попречна коса страна.
- Рав̀ница* – равнији простор обрастао смрчевом шумом.

Раскрсница – некад вртови на малом простору између два пута који се ту спајају у пут према селу; раскршће путева у шуми; равнији простор на коме се укрштају путеви, са околном шумом; дијели Кунар и Путишић.

Рачице – шири равнији простор – ливаде, коси се (у једном дијелу било барљиво).

Рејушица (*Мал̄а Рејуш^ица, Велик̄а Рејушица*) – двије одвојене ливада окружене шумом, у горњем дијелу барљиво, са репухом (изнад Тијесног кланца, пружају се поред пута за Хумић).

Риђевница – ливада у благом пристранку.

Рујевница – ливада у Хумићу, околу шума у којој има пуно рујевине (*рујевина* – жбунасто растиње које има „црвен лист, а бијел цвијет“; лишће рујевине кувано са кором јове давало је црну боју).

Свијенице – стрмо кршевито подручје обрасло храстом.

Сиражница – шума, дио Корлата.

Толџа – дуга ужа ливада која се спушта од Баре до Капавца. Њом отиче поточић из Баре.

Ўлица – равна уздужна ливада у средини села (на њој је некада било гувно); равна издужена ливада поред пута на улазу у село; равна ливада између кућа; ливада са извором, некад била тик испод кућа. Куће су у неком периоду премјештене нешто више, тако да је сад *Ўлица* даље од села него што је у овом крају уобичајено; ливаде изнад засеока Рапаљевина, благо нагнуте; *Ўлице* – ливаде, шири простор испод шуме; ливаде у равни испод Поткућишта (коси се), протежу се до испод Крша.

Чукљаница – полукружна ливада у страни изнад Станине провалије. Њом пролази пут за Пода.

Шийчаница – дио кањона Таре између потока Љутница и Јеловча поток, у врху од предјела одвојен високим стијенама, а до половине обрастао храстом и јасеном.

Шумица – мали простор под смреком и смрчом, окружен ливадама (*шумица*, дем. за *шума*).

-ина:

Амбарина – њива испод села, оре се.

Блајине – шире барљиво подручје, шума којом пролази пут за Пјеловце.

Брдина – некад оранице у страни која се у облику лука уздиже до заравни на којој је смјештено село; јужна страна брда, ливада; обла падина испод Кадина брда, ливаде; њиве у стрмој страни испод Брда.

Брежине – заселак са 1 кућом.

Буквина – стрма ливада у коси (нема стабала букве).

Бунарина – ливаде изнад Селишта, на којима је некад био *бунар* – удубљење у водокрчном земљишту; *Бунарине* – „били бунареви, кџпато ђе ма̀ло пишти вода“. Имају „вџе пишталине“, и ту су „кџпати бунари“.

Вајзовина – ливада у страни (коси се).

Врањина – стрм простор, смрчева шума.

Вршина – коса обрасла храстовом шумом.

Вучковина – шуме и ливаде испод Ограњског брда.

Горевине / Огоревине – шума, некад ливаде у Кућетинама.

Градина – каменита благо нагнута страна под ријетком храстовом шумом; каменита, шумом обрасла већа коса испод села. Није могао бити *врѝ* (повртњак). Има стијена које би могле личити не зидове људских грађевина. На врху Градине има више мраморова; *Дојња градина* – стијена изнад кућа; *Горња градина* – стијена изнад Дојње градине.

Гувина – равнији брежуљак на дужој ливади, некад је ту било гувно.

Долина – ливаде и њиве у долу (уздужни до); ливада поред Медљена; њиве и ливаде у долу који се спушта до Орничког потока (десна страна); *Долине* – заселак на Златном Бору; *Прцова долина* – ливада у долу изнад Плани, коси се; *Оморова долина* – долина обрасла смрчевом шумом (*долина* – дужи терен који има бар једну ничим ограничену страну, спушта се до потока, бријега, и сл. *Долина* је увијек мало нагнута, *до* не мора бити); *Дошине долина* – долина (планинска ливада) на коју се у горњем дијелу надовезују три шумом обрасле долине. Спушта се до Бријега изнад Њехотине. Ливаду су донедавно косили Тврдачани (*Тврдаци* – муслиманско село у кањону Њехотине).

Забуквина – ливада поред Буквине.

Зофина – ливаде и њиве, шири локалитет у правцу Граца.

Изгоревина – ливада у долу, некад кошено (данас оморѝћи).

Јамина – зараван више Пода, са неком отислином у облику јаме; увлака испод засеока Дубац – између двије косе (некад ливада).

Ковачина – пашњак, простор на коме су, кажу, биле ковачнице.

Колибетишине – шума и мало ливада, дио Кућишта; ливаде код Пискавице, гдје је била колиба неког од Радовића; ливада поред Трнове њиве (равно – косило се).

Крчевина – „прије Вијенца, њива; ђрѝта била“; *Крчевине* – некад ливаде, данас смрекова шума према Бакићу (до Дубрава).

Кућетишине / Кућетишине – шума и планинске ливаде, „гѝј под Лукѝм, била нака кућица“; ливаде у Јушића брду. Некад су ту биле штале (део планине Набојна).

Лисина – велики комплекс чистих планинских ливада на узвисини.

Лисичина – ливаде са понеким старим храстовим стаблом.

Локветишине – простор (широк пут) на брду између заселака Орнице и Брдо, гдје се за кишних дана задржавају локве.

Мосшине – шума, шири локалитет (има дубоких јаруга и један омањи поток); шума поред Орничког потока (*мосшина* – назив за прелаз преко потока направљен од дрвених трупаца).

Орловине – стијене у Бријегу, простор на коме је доскора обитавао (или и данас обитава) *сури орао*.

Паљевина – доскора орана коса између Смрчевца и Дола; шира ливада; некад пашњак, данас њива; благо нагнута ливада изнад Коњушница; некад

ливада, сад смрека и млад хрост, „младо растиње“; *Пљевине* – јужна страна Црног врха, некад давно горело; ливаде у Набојнама, вјероватно крчено.

Пећина – већа пећина поред Буковог дола, испод Крша. Мјештани Златног Бора су у њу склањали жито, а у јесењим данима затварали стоку коју су гонили у жир. *Дакића њећина* – пећина у Бријегу, изнад Љутнице, у којој се у поратном периоду скривао С. Дакић, четнички командант.

Пишићалина – шума, мјесто подводно, у коме има више слабијих извора (између Понора и Забоја).

Њланина – назив за ненасељена подручја више надморске висине, која затварају простор на коме се налази Завајит. Планине су највећим дијелом под шумом, са ливадама које су се донедавно, док се стока напасала по шумама, косиле. Планинске ливаде су обично повезани чисти простори који се у неправилним облицима провлаче кроз шумске комплексе, мада се неријетко појављују и као мање, потпуно издвојене чистине (проплани) у шуми. Ако на неком простору више надморске висине нема планинских ливада или пашњака, то није *њланина*: нпр. за *Пођанска брда*, која јесу висока, али су кршевита и на њима нема ливада, неће се рећи да су *њланина*. Поред планина са својим посебним именима, планине су именоване по селима која су их у прошлости користила, што је варијанта или обједињујући назив за више одјелитих планинских цјелина: *Вукуша / Мазолачка ѡланина* (: Мазоче); *Тольска ѡланина* – Атића раван (: Тохолји); *Кунѡр ѡланина / Кунѡрска ѡланина* (: Кунар); *Мирићке ѡланине* – Рапаљевац, Зечје (Мирићи), *Рудоглавска ѡланина* – Набојне, дио Хумића, Црни врх (: Руда Главница).

Појанећина – некад ливаде, данас пашњак поред места зв. Мостине.

Пресљежина – долина са косама.

Прдћећина – ливаде у пристранцима уске долине која се протеже између две стрме падине.

Пушине – равнији простор под хростовом шумом.

Ранећина – заселак, 4 куће фамилије *Секловић* (Мирићи).

Расећина – коса обрасла хростовом шумом.

Рогљећина – ливада (сада шума) у страни изнад Путишког потока.

Рићина / Рићине – неравна ливада испод Равни, на прелазу према Борову долу.

Сараћевина – некад ливаде, данас обрасло ситнијом шумом (смрека и трње).

Сиблина – „вода ѡскопата, ноди под мдијем Марковијем дѡлом“ (извор питке воде на ком је постављена стублина).

Танковина – скупина њива и ливада са лијеве стране Јеловча потока (имање некад припадало неком Татку Јовичићу).

Торине – пашњак, шири простор близу шуме (*Торина* – мјесто где се у зимском периоду полаже овцама).

Трѣбљевине – ливаде у пристранку дола, омеђене с једне стране косом која је обрасла смрчевом шумом (вјероватно падале шишарке па се морало тријебити).

Ђехојина / *Ђебјина* / *Ђобјина* – већа ријека (дужине око 125 км), извире испод планине Стожер (Ц. Гора) и у Фочи се улива у Дрину.⁵⁶

Ўрвине – дио кањона Сутјеске гдје се улива више поточића.

Фалишевина – скуп ливада (испресијецане малим шумарцима) испод Дупца.

Црквина – шума у стрмој долини испод Грובהа (Хумић). Приповиједа се да је ту, „у некѣ стѣјене“, некада „прѣмјешћена црква која је прѣје била на „коѣри“ између Влаке и Језера (Кушлат); ливада, равнији простор на коси (по причи, ту је некад била црква); кршевит ужи простор на коме је, по предању, некад била црква. И данас се могу препознати остаци некаквих зидина.

Чазбина – ливаде на широкој уздужној коси, са једним превојем по средини.

Чуљковина – заселак на Златном Бору; ливада у коси, испод крша.

Серина – пашњак на коси изнад тарског Бријега; *Појсерина* – ливаде и њиве испод Серине.

IV. Уместо закључка: о универзалности разлике типа „ица“ || „ина“

Иако се наше истраживање претежно ослања на античке поставке, његови резултати би се могли тумачити као потпора теорији „семантичке локализације“ (в. PIPER 2001: 37–62), тј. практично указати на један врло важан сегмент утицаја које „kategorija prostora izvan jezika ima na struktuiranje i na funkcionisanje jezičkih kategorija“ (PIPER 2001: 5). Они би из новог угла могли осветлити место које категорија простора (или *конјиниуума* уопште) има у српском и другим словенским језицима, те и наметнути потребу нове интерпретације језичких факата из домена суфиксације.

Наиме, у науци је поодавно указано на општи (универзални, општејезички) карактер разлике на коју је, у суштини, сводива и разлика препозната у односу „ица“ || „ина“. Још је Е. Касирер пренео увиде да у „melanezijskim jezicima kao i u mnogim jezicima američkih domorodaca postoji tendencija da se upotrebljavaju posebni prefiksi za one predmete za koje je karakterističan duguljast ili okrugao

⁵⁶ А. Лома (1997: 10) саопштава да је П. Ивић у хидрониму *Ђе(х)ојина* препознавао придевски суфикс *-ин*, тј. поименичен придев **Ђехојина* (река) : **Ђехоја* (мушко л.и.). Као потврду овог објашњења, тј. као паралелу хидрониму *Ђехојина* (ж.р.), Лома на истом месту наводи пољско *Ciechocino* (с.р.), раније *Cziechozin* (м.р.). Овој се етимологији може противити то што је *Ђехојина* велика река (дуга 175 км), те је мало вероватно да би неком могла припадати или му се приписати у било ком смислу. Назив се, међутим, првобитно могао односити само на део тока реке и означавати жупу око ње (којом је управљао **Ђехоја*), па се доцније проширити на цео водоток. У том би случају ваљало помишљати на творбени модел типа *Лазар-ица* (црква названа по ктотору, уп. *Шћепан-ица* – са именичким суфиксом непосредно везаним за основу ЛИ), чему би могле бити аналогне форме **Ђехој-ина* и *Сав-ина* (исп. фус. 32). Насупрот томе стоји модел типа *Миџр-ов-ица* (в. РАДИЋ 2013г: 288–291) и аналогно му *Рађ-ев-ина* (уп. *кнеж-ина* : *кнеж-ев-ина*, *цар-ина* : *цар-ев-ина*).

oblik“, прецизирајући да се по том основу „izrazi za Sunce i Mesec spajaju sa izrazima za ljudsko uho, za ribe određenog oblika, za kanue itd. u jednu istu jezičku grupu, dok na drugoj strani stoje recimo nazivi za nos i jezik, kao oznake za duguljaste predmete“ (KASIRER 1985: 222). Он је слутио да се на основу таквих граматичких дистинкција, „zalaženjem u detalje pojedinačnih jezika i najtananim uživljavanjem u njih“, могу открити „izvesna opšta gledišta kojih se jezik drži u svojim klasifikacijama i koordinacijama“ (KASIRER 1985: 221).

Таква граматичка средства, којима се поред „облика и димензија именованих објеката“ назначавају и друге разлике у предметном свету (нпр. разлика ‘људско – не-људско’), савремена лингвистика препознаје као *класификације* (о томе подробније у Радић 2014: 172–173). Кларкови (CLARK – CLARK 1977: 239) запажају да разлика „дуги“ – „округло-лоптасти“ предмети подразумева, у ствари, „перцептивно једноставну“ разлику *једнодимензионално (линеарно) – вишедимензионално (нелинеарно)*, а да такав класер у појединим језицима садржи и трећу јединицу – назнаку припадности класи „равних“, тј. *дводимензионалних* предмета. Судаћи по представљеним вредностима суфикса *-ица* и *-ина* у српском језику, наши преци су ‘дуго’ и ‘равно’ објединили у ‘димензионално одређено’ (‘једно- и дводимензионално’, исп. *Сићин-ица, улица; равница, орница*), према чему као опозит стоји ‘димензионално неодређено’ (‘тро- и бездимензионално’, исп. *џланина, сићинина, даљина*).

У контексту општијег приступа овим суфиксима (Радић 2014) указали смо и на то да са разликама типа „ица“ || „ина“ могу бити повезане две од укупно десет супротности у људском сазнању света, до којих су чисто логичким путем дошли Питагорејци (Радић 2014: 172–173). Реч је о принципима „pravo – zakrivljeno“ (седми у низу) и „četvorouglo – duguljasto“ (десети у низу, према *МЕТ. 986а: 25–30*). За разлику од старих грчких филозофа, Е. Касирер је сматрао да филозофија језика не располаже „методским могућностима“ за стицање увида у разлике тога типа, али је, ипак, уз помоћ метода управо те дисциплине, успео да разоткрије дубљи смисао разлика тога типа, смештајући их на најнижи „stupanj duhovne skale“, где „upoređivanje i koordinacija objekata polazi samo od neke sličnosti čulnog utiska koji oni izazivaju“ (KASIRER 1985: 222). Чини се да је управо на тај начин, као сличност чулног утиска, могуће разумети вредности суфикса словенског типа: „ono što je sadržinski najrazličitije može [se] sažeti u ‘vrstu’ ukoliko postoji makar kakva analogija čulno-opražajnog oblika“ (KASIRER 1985: 222). Стање у појединим језицима наводило је Касирера (1985: 223) и на врло занимљиве закључке о односу језика и простора: „neposredan oblik prostornog opražanja počinje da dobija, takoreći, *sistemski vid*: kao da je jezik tu formalno izgradio prostor, poput kakve višestruko određene raznolikosti, kao da se prostor, sazdan od pojedinačnih razlikovanja mesta i pravaca, uobličio u jedinstvo koje je u sebi zatvoreno i ujedno, ipak, u sebi diferencirano“. На сличан закључак указују и претпостављене примарне вредности суфикса *-ица* настале у резултату непосредних (језичко-)логичких (/ силогистичких, в. Радић 2014: 170) деоба по моделу ОДРЕЂЕНО || НЕОДРЕЂЕНО – НЕУТРАЛНО: полазна деобна основа, тј.

неиздељен простор као највиши „род“ квантитета, не у т р а л а н на разлику одређено || неодређено (издвојено || неиздвојено, линеарно || нелинеарно или сл.), трансформише се на тај начин што се постепено преображава у јединство супротности које настаје као последица и з д в а ј а њ а елемената са одређеним чулно-опажајним обликом (издвојено → одређено → линеарно → ограничено, в. Радић 2014: 173). Тај ментални процес по аутоматизму ствара још једну вредност (не-одређено, не-линеарно, не-ограничено) и преображава саму деобну основу.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар. О историјском развоју словенских деминутивних и амплификативних суфикса [1901]. *Изабрана дела Александра Белића, њом II*. Београд 2000: 9–76.
- Белић, Александар. Радослав Бошковић, Развојак суфикса у јужнословенској језичкој заједници, Библиотека Јужн. Фил. 6; ЈФ XV 1–154 (приказ). *Јужнословенски филолог XV* (1936): 232–246.
- Белић, Александар. О језичкој природи и језичком развоју. Лингвистичка испитивања [књ. I, 1941]. *Изабрана дела Александра Белића, њом I*. Београд 1998: 13–392.
- Белић, Александар. О језичкој природи и језичком развоју. Лингвистичка испитивања књ. II [1959]. *Изабрана дела Александра Белића, њом I*. Београд 1998: 423–582.
- Белић, Александар. Савремени српскохрватски књижевни језик. Други део: Наука о грађењу речи [1949]. *Изабрана дела Александра Белића, њом XIV*. Београд 2000: 92–213.
- Белић, Александар. Природа и порекло именица субјективне оцене [1958]. *Изабрана дела Александра Белића, њом II*. Београд 2000: 77–81.
- Богомолов, А.С. *Антична филозофија*. Москва: Высшая школа, 2006.
- Бошковић, Радослав. Развојак суфикса у јужнословенској језичкој заједници (1936). *Одабрани чланци и расправе*. Титоград: ЦАНУ 1978, 45–175.
- Гамкрелидзе, Т. В., Иванов, Вяч. Вс. *Индоевропејски јазик и Индоевропејци I–II*. Тбилиси: Издательство Тбилискогo университета, 1984.
- Грковић-Медор, Јасмина. О когнитивним основама семантичке промене. *Семантичка истраживања српског језика* (ур. Милорад Радовановић, Предраг Пипер), Београд: САНУ 2008: 49–63.
- Ивић, Милка. Предговор приређивача. *Изабрана дела Александра Белића. Први њом. Ојшња лингвистика*. Београд 1998, 6–12.
- Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Суфиксација и конверзија*. Београд, 2003.
- Лома, Александар. Српскохрватска географска имена на *-ина*, мн. *-ине*: преглед типова и проблеми класификације. *Ономајолошки ирилози XIII* (1997), 1–26.
- Лома, Александар. *Топонимија Бањске хрисовуље*. Библиотека ономајолошких прилога, књ. 2. Београд: САНУ, 2013.
- Плунгян, В. А. *Общая морфология*. Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Филологический факультет, 2009.
- Радић, Јованка. Топонимија Белице. *Ономајолошки ирилози XVI* (2003): 17–322.
- Радић, Јованка. Аристотелово учење о појму, речи и категоријама. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику L* (2007): 715–731.
- Радић, Јованка. Нацрт категоријално-елементарне организације заменичког система у српском језику. *Грамајика и лексика у словенским језицима* (ур. Срето Танасић). Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик, 2011а, 499–512.

- РАДИЋ, Јованка. Оними *Будим, Будимља, Будимље. Турђеви стиујови и Будимљанска ејархија*. Беране – Београд, 2011б: 199–207.
- РАДИЋ, Јованка. Заменице – структурна основа и непосредно указивање на ентитете. *Научни сасјанак слависја у Вукове дане* 41/1 (2012): 383–394.
- РАДИЋ, Јованка. Заменички систем – основа језика и говора (теоријско-методолошки приступ). *Зборник Мајице срјске за филологију и лингвистику* LVI/1 (2013а): 7–24.
- РАДИЋ, Јованка. Спојни вокал: граматичка реалност или граматичарска конструкција (од тумачења сложеница до језичке политике), *Традиција и иновације у савременом срјском језику* (ур. Милош Ковачевић), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, 2013 (б), 25–42.
- РАДИЋ, Јованка. Тројство као унапред задат модел организације језика. *Срјска теологија данас 2012*. Београд: Институт за теолошка истраживања ПФФ, 2013 (в), 631–642.
- РАДИЋ, Јованка. О формацијама са суфиксом *-ица* и антропонимом у основи. *Пушеви и домји дијалектјске лексикографије*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2013 (г), 283–294.
- РАДИЋ, Јованка. Из методологије трагања за примарним вредностима суфикса (Категоријални приступ: од *ул-ица* до *учијељ-ица*), *Зборник Мајице срјске за филологију и лингвистику* LVII/1 (2014): 151–181.
- РМС: *Речник срјскохрватјскога књижевног језика*. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник срјкохрватјског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности – Институт за српски (/српскохрватски) језик САНУ, Београд.
- РСЈ: *Речник срјскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- РУССКАЯ ГРАММАТИКА, том I. (ред. кол. Н. Ю. Шведова и др.). Москва: Академија наук СССР – Институт руског језика, 1980.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени срјскохрватјски језик I*. Београд: Научна књига, 1975.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Поповић, Љубомир. *Грамајтика срјскога језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
- ТРУБАЧЕВ, О. Н. *Труды по етимологији – слово, историја, култура*, том 1, Језици славјанској културе, Москва 2004.
- ТОРИЋ, Божо. *Творба именица у срјском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- ФАСМЕР, М. *Етимологический словарь русского языка*, превод и допoлнения О. Н. Трубачева, I–IV Москва 1986–1987.
- *
- ANAL.: Aristotel. *Analitika I–II. Kategorije. O izrazu* (prevod, komentari i napomene Blagojević U. Slobodan). Beograd: Paideia, 2008, 121–457.
- BEZLAJ, Franc. *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*, Ljubljana 1977–2005.
- CLARK, Eve V., Herbert H. CLARK. Universals, Relativity, and Language Processing. Joseph Greenberg (ed.). *Universals of Human Language* (Volume 1). California: Stanford University Press, 1978, 225–277.
- FIZ.: Aristotel. *Fizika* (prevod, komentari i napomene Blagojević U. Slobodan). Beograd: Paideia, 2006.
- KAT., Aristotel. *Kategorije*, у ANAL.: 3–74.
- KASIRER, Ernest. *Filozofija simboličkih oblika. Prvi deo – jezik*. Novi Sad: Dnevnik, 1985.
- MET./1988/: Aristotel, *Metafizika* (предговор Анте Пажанин, превод Томислав Ладан), Globus, Zagreb.
- MET.: Aristotel. *Metafizika* (prevod, komentari i napomene Blagojević U. Slobodan). Beograd: Paideia, 2007.
- MORIS, Čarls. *Osnove teorije o znacima*, Beograd: BIGZ, 1975.
- PIPER, Predrag. *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.

- ПОЕТ.: Aristotel. *O pesničkoj umetnosti* (predgovor i objašnjenja Miloš N. Đurić). Beograd: Dereta, 2002.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Imenica u funkciji kondenzatora*. Novi Sad: Matica srpska 1978.
- РЕНАК, dr Vladimir. *Od hipotetičkog do egzaktnog u jeziku*. Zagreb: Školska knjiga, 1968.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SOSIR, Ferdinand. *Spisi iz opšte lingvistike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004.
- SP: *Słownik prasłowiański. Tom I*. Wrocław: Polska akademija nauk, 1974.
- VAILLANT, Andre. *Grammaire comparée des langues slaves, IV Formation de noms*, Paris 1974.
- VIGOTSKI, S. Lav. *Sabrana dela II. Problemi opšte psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1996.
- VORF, Li Bendžamin. *Jezik, misao i stvarnost*. Beograd: BIGZ, 1979.
- SCHÜTZ, Joseph. *Die geographische terminologie des Serbokroatischen*. Berlin: Academie – Verlag, 1957.
- ŠIĆ, Jozef. *Geografska terminologija srpskogrvatskog jezika*. G. Milanovac – Beograd – N. Sad: Dečije novine – Vukova zadužbina – Matica srpska, 1994 (превод Schütz 1957).

Jovanka Radić

THE SUFFIXES *-INA* AND *-ICA* AS OPPOSITES IN GEOGRAPHICAL
TERMINOLOGY AND TOPONYMY
(Categorial Approach)

Summary

The suffixes *-ina* and *-ica* are the most common suffixes in geographical terminology and toponymy. They are almost equally involved in the structure of formations with opaque and transparent motivations, which is interpreted as a sign of an ancient origin and the fact that their original values have been well preserved in concepts denoting ‘a part of space’. Relying on the logical linguistic method, the paper seeks to demonstrate that, in the sphere of denomination, these suffixes form two polarized subcategories of words-concepts, i.e. they denote two types of quantitative objects. The formations containing *-ica* represent entities of definite dimensions (in one or two dimensions) and extent (‘river’, ‘road’, ‘the direction of observation’, ‘parts of a landscape within easily conceivable limits’: *ponornica, ulica, Belica; nizbrdica, ornica, Gnjilavica, Rajkovicica*), whereas the formations including *-ina* denote entities of indefinite dimensions and boundaries (‘multidimensional extent without perceptible or easily conceivable boundaries’: *dolina, planina, Pročepina, Posavina, Hercegovina*). These differences explain why *-ina* is more frequent in geographical terminology, whereas *-ica* is somewhat more common in toponymy. In the conclusion, the author suggests that distinction between the “one-dimensional” and the “multi-dimensional” may be universal in character.

Key words: toponymy, geographical terminology, suffix *-ica*, suffix *-ina*, categories, quantities, categorial types, one-dimensional vs. multi-dimensional, limited vs. unlimited